

HYPERICUM 4, maart 2005

Nieuwsbrief (28) van de FLORISTISCHE WERKGROEP TWENTE
en FLORON TWENTE

REDACTIE: Otto Zijlstra (districtscoördinator FLORON).
E-mail: ogzijlstra@zonnet.nl

Pieter Stolwijk (coördinator Floristische Werkgroep
Twente).
E-mail: pieter@fwtwente.nl

Jacques Bielen (coördinator LMF-A Twente).
E-mail: jwbielen@xs4all.nl

INTERNET: www.fwtwente.nl - redactie@fwtwente.nl

[P.F. STOLWIJK](#)

[M.A.P. HORSTHUIS](#)

[P.F. STOLWIJK](#)

[O.G. ZIJLSTRA](#)

[P.F. STOLWIJK, O.G. ZIJLSTRA & J.W. BIELEN](#)

[P.F. STOLWIJK & O.G. ZIJLSTRA](#)

[J.W. BIELEN & P.F. STOLWIJK](#)

[J.W. BIELEN](#)

[J.W. BIELEN](#)

Redactie

Redactie

Nieuwe ronde, nieuwe kansen, p.1

Nieuwe groeiplaatsen van *Goodyera repens* (Dennenorchis) in
Overijssel, p.3

De Standaardlijst van de Nederlandse flora 2003, p.9

Determineerhulp bij de gesplitste taxa van de Standaardlijst
2003, p.14

Bijzondere vondsten FWT-FLORON 2004, p.20

Excursieverslagen FWT-FLORON 2004, p.26

Jaarverslag FWT-FLORON 2004, p.28

Het Bedreigde Soorten Project in 2005, p.32

De Rode Lijst 2000 en de streeplijst, p.33

Lijst van waarnemers FWT-FLORON 2004, p.35

Excursieprogramma FWT-FLORON 2005, p.36

Nieuwe ronde, nieuwe kansen

P.F. Stolwijk

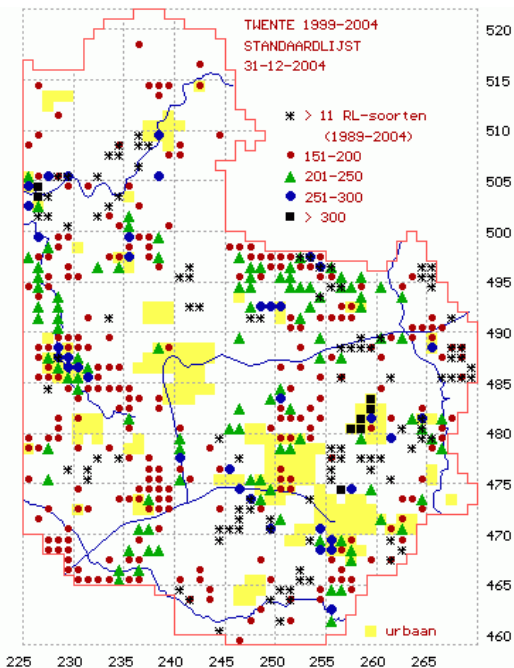
In het seizoen 1989 is FLORON begonnen met het Algemeen project. Dit project beoogde om een landdekkende inventarisatie van Nederland op basis van het km-hok te realiseren. Het project liep in 2004 ten einde met de afronding van het zogenaamde 'witte gebiedenplan'. Dit plan hield in dat in de slecht geïnventariseerde gebieden van Nederland een minimum aan km-hokken werd bezocht om de inventarisatie in redelijke mate landdekkend te maken. Zoals op de **kaart 2** bij het jaarverslag FWT-FLORON 2004 (elders in dit nummer) te zien is, heeft de FWT in deze 15 jaar niet het hele district Twente e.o. kunnen inventariseren; vooral het noordwesten van ons district is te weinig onderzocht. Maar de inventarisaties van de provincie Overijssel zijn wel vlakdekkend geweest, met uitzondering van het stedelijk gebied. Daar is de FWT echter weer volledig geweest. Dat betekent dat door de gecombineerde inspanningen van provincie en FWT er in Twente geen witte gebieden waren.

In deze eerste inventarisatieronde heeft de Floristische Werkgroep Twente 490.847 waarnemingen verricht (primair bestand); na aftrek van dubbele waarnemingen (over de hele periode gerekend) zijn dat er 321.975 (secundair bestand). Deze en die van de provincie vormen het leeuwendeel van de waarnemingen in de landelijke database FlorBase voor ons district.

Nieuwe ronde

In 2005 willen we dus een nieuwe inventarisatieronde starten.

Het is echter niet realistisch te verwachten dat we binnen afzienbare tijd in staat zullen zijn het hele district volledig te inventariseren. Daarom gaan we de komende jaren twee projecten beginnen.

Kaart 1 Aantallen per km-hok (Standaardlijst) - periode 1999-2004

Het eerste project noem ik het **Algemeen project ronde-2**. Het Algemeen project ronde-2 behelst hetzelfde als het gelijknamige project uit de eerste ronde. We gaan gewoon weer elk km-hok dat we bezoeken, zo volledig mogelijk inventariseren. Hierbij geven we voorrang aan die gebieden die of nog nooit goed zijn onderzocht of waarvan de volledige inventarisatie al weer langer dan 5 jaar is geleden. Uit **kaart 1** blijkt wat de huidige 'witte gebieden' zijn. Ook valt eruit af te lezen welke km-hokken (12 of meer Rode Lijst-soorten sinds 1989) leuke excursiedoelen zijn. Het excursieprogramma 2005 zal hier rekening mee houden. Daarnaast zijn deelinventarisaties en aparte vondsten evenzeer welkom.

Het tweede project wordt een **Monitoringproject**. Voor dit monitoringproject is het landelijk bureau van FLORON bezig een methode te ontwikkelen die het mogelijk moet maken om in een beperkte tijd (waarschijnlijk 10 jaar) een representatief beeld van de Nederlandse flora te krijgen. Hoe dit project in detail zal ingericht worden, is nu nog niet geheel duidelijk. Zeker is wel dat het om een beperkt aantal km-hokken zal gaan. Deze km-hokken zullen zo gekozen worden dat uit de gegevens van de eerste ronde een eerste monitoringronde valt samen te stellen. Door vanaf 2005 deze km-hokken opnieuw te inventariseren kan dus reeds een vergelijking tussen twee periodes gemaakt worden. Het zal duidelijk zijn dat dit monitoringproject door ervaren floristen moet worden uitgevoerd om een goede vergelijking mogelijk te maken. We zullen daarom de km-hokken die door het landelijk bureau worden vastgesteld, uitgeven aan floristen die een goede kennis hebben van de gehele Nederlandse flora.

De overige FLORON-projecten

FLORON en de FWT gaan voor het overige gewoon door met het **Rode Lijst-project** en het **Bijzondere soortenproject**.

In het Rode Lijst-project worden de vindplaatsen van de soorten van de Rode Lijst 2000 zo goed mogelijk beschreven door middel van de RL-formulieren.

In het **Bijzondere Soorten Project** willen we van een elk jaar andere groep zeldzame soorten de meest recente gegevens bundelen, zo nodig door herbezoek van de vroegere vindplaatsen.

De betekenis van het Algemeen project

Men kan zich afvragen of het Algemeen project (ronde-2) wel van belang is naast de overige projecten. Is het nuttig om opnieuw te noteren waar *Poa annua* (Straatgras), *Rumex obtusifolius* (Ridderzuring), *Urtica dioica* (Grote brandnetel), *Bellis perennis* (Madeliefje) enz. voorkomen? Welnu, misschien is dat voor de genoemde soorten niet het geval. Echter, willen we weten welke veranderingen zich voordoen in de Nederlandse flora, dan zullen we in beginsel geen enkele soort moeten uitsluiten. Uit de vogelwereld kennen we inmiddels het voorbeeld van de enorme achteruitgang van *Passer domesticus* (Huismus). Zouden de vogelaars zich alleen hebben geconcentreerd op zeldzame en bedreigde soorten, dan zou de achteruitgang van een (vroeger) zeer algemene soort als de Huismus onopgemerkt zijn gebleven. Voor de planten kennen we vergelijkbare, zij het minder spectaculaire gevallen. Welke Twentse florist zou vermoed hebben dat soorten als *Anthoxanthum aristatum* (Slofhakken) en *Nardus stricta* (Borstelgras) op de Rode Lijst zou komen? Zo zijn er veel meer voorbeelden te noemen.

Alleen door het Algemeen project is het mogelijk de Rode Lijst en de Standaardlijst van de Nederlandse Flora periodiek te actualiseren en een lijst van 'wachtkamersoorten' op te stellen.

Nieuwe groeiplaatsen van *Goodyera repens* (Dennenorchis) in Overijssel

M.A.P. Horsthuis

Inleiding

In de periode 1997-2004 zijn op verschillende plaatsen in Overijssel nieuwe groeiplaatsen van *Goodyera repens* (Dennenorchis) gevonden. Deze ontdekkingen staan niet op zich. In Drenthe werden in de afgelopen periode een aantal locaties gevonden. Verder is in 1996 een groeiplaats van deze Rode Lijst-soort op de Brunssumerheide in Limburg ontdekt, en werd in 2004 een locatie gevonden in Gelderland, op het Landgoed Petrea (DIRKSE & *al.*, 1997; DEKKER, 2001; DEKKER & *al.*, 2002; mededeling J. PETERS).

In dit artikel wordt een beeld gegeven van de oecologie en verspreiding van deze groenblijvende plant. Verder worden de huidige groeiplaatsen in Overijssel nader besproken.

Herkenning, oecologie en verspreiding

Dennenorchis is één van de twee vertegenwoordigers van het genus *Goodyera* in Europa, en is onmiskenbaar, niet alleen vanwege haar standplaats, maar ook door de kleine rozetjes die gevormd worden door de ongeveer 3 cm grote blaadjes. De dwarsnerven op de bladen vormen samen met de hoofdnerven een netstructuur (de Duitse naam is *Netzblatt*). De kleine

witte, zoet geurende bloemen staan naar één kant gekeerd aan de ongeveer 10 cm lange stengel, die in het midden van het rozet geplaatst.

Dennenorchis is in Nederland voor het eerst in 1880 in de bossen bij Leuvenum op de Veluwe waargenomen (HEIMANS, 1896). Zij heeft zich, net als de boreale soorten *Linnaea borealis* (Linnaeusklokje) en *Listera cordata* (Kleine keverorchis), in Nederland kunnen vestingen nadat / doordat naaldbossen zijn aangeplant (VAN DER HAM, 1985).

Heimans bespreekt de soort in het eerste nummer van De Levende Natuur naar aanleiding van een wandeling door de Veluwe bossen. Hij geeft aan dat het om een soort gaat die niet gemakkelijk (terug) te vinden is: "We zullen ons nu maar niet door het doode bosch heenwerken; zo'n plek vindt ge ook niet in een ommezentje terug, al zyt ge er vaker geweest; al die evenhoge beemoste sparren lijken precies op elkaar en maken het terugvinden van een bepaalde plek tot een tref." De plant heeft tot dan toe zelfs nog geen Nederlandse naam (HEIMANS, 1896).

Afb.1 Dennenorchis (foto MARCEL HORSTHUIS)

Dennenorchis is afhankelijk van de langzaam verterende, zure naalden, die een dik, verend pakket vormen. Zij heeft uitsluitend wortels in de bovenste laag van het substraat, waarin gemakkelijk lucht kan toetreden en waar een hoge en constante luchtvochtigheid heerst (LANDWEHR, 1977). Als het naaldenpakket te dik wordt, treedt er verdroging op in de toplaag met als gevolg dat de plant sterft. Volgens WEEDA & al. (1994) zijn de omstandigheden geschikt voor vestiging, als het bos ongeveer 30-40 jaar oud is. Dit komt overeen met de leeftijd van de bossen waar zij in Overijssel gevonden is.

Als de soort zich eenmaal gevestigd heeft, lijkt overleven geen probleem meer. Planten vermenigvuldigen zich ter plaatse langs vegetatieve weg door lange witviltige uitlopers. Het vergt zeker een jaar voor een rozet goed ontwikkeld is; in het tweede jaar schiet de stengel door en komt de plant tot bloei. In het derde jaar sterft de uitgebloeide rozet af. Intussen vormen de oude uitlopers weer nieuwe scheuten en zenden naar alle kanten hun rozetten uit; dit bevordert de kolonievorming, waardoor grote populaties kunnen ontstaan. De Engelse naam voor deze soort is typerend: *Creeping Ladies' Tresses*.

Dennenorchis is kensoort van de *Vaccinio-Piceetea* (HOMMEL & al., 1999). In de selectie van Nederlandse vegetatieopnamen waarin Dennenorchis in de opname aanwezig was, werden de volgende dennenbossoorten gevonden: Linnaeusklokje, Kleine keverorchis, *Huperzia selago* (Dennenwolfsklauw) en *Pyrola rotundifolia* (Rond wintergroen). Er is een duidelijk onderscheid tussen naaldbossen met Dennenorchis die langs de kust voorkomen en die in het binnenland. De kustbossen kenmerken zich door aanwezigheid van *Carex nigra* (Zwarte zegge), *Calamagrostis epigejos* (Duinriet), *Hieracium umbellatum* (Schermhavikskruid) en (in

mindere mate) *Carex arenaria* (Zandzegge) en *Empetrum nigrum* (Kraaiheide). De binnenlandse bossen zijn relatief soortenarm en worden gedomineerd door *Pinus sylvestris* (Grove den) in de boomlaag en *Deschampsia flexuosa* (Bochtige smele) in de kruidlaag.

Dennenorchis komt in Midden- en Noord-Europa voor; vanaf de poolcirkel zuidwaarts, door geheel Scandinavië, Finland, Rusland, en verder door geheel Europa met uitzondering van het mediterrane gebied. Daarnaast is zij in Engeland gevonden. Buiten Europa komt zij in Midden- en Noord-Azië voor, en in Noord-Amerika van New-Mexico tot Ontario (LANDWEHR, 1977).

De soort is zeldzaam in de Duitse deelstaten die grenzen aan Overijssel. In Nordrhein-Westfalen komt zij voor in de Eifel. Daarnaast is in deze deelstaat alleen nog een waarneming van voor 1980 bij Höxter bekend (HAEUPLER & *al.*, 2003). In Niedersachsen en Bremen is zij ten westen van Bremen, rondom Oldenburg waargenomen (GARVE, 1994), waar zij echter sterk achteruit gaat.

In Nederland is Dennenorchis de kenmerkende soort voor de (naald)bossen in het Drents en Waddendistrict. De rijkste groeiplaats bevindt zich in het Waddendistrict: in het Staatsdennenbos bij Schoorl (KREUTZ & DEKKER, 1987). Deze groeiplaats wordt al in 1914 door Thijssse besproken: “de soort groeit hier in het staatsdomein en kan ook daar op bescherming rekenen, want Staatsbosbeheer ontziet te midden van hare ontginningen met groote nauwgezetheid de merkwaardigheden van onze oorspronkelijke flora.” (THIJSSSE, 1914). Daarna komt ze nog een aantal keren terug in de verschillende edities van De Levende Natuur. Met name Sipkes heeft aandacht voor de soort op haar groeiplaats bij Schoorl (o.a. SIKES, 1917). Dekker beschrijft in verschillende artikelen de groeiplaatsen en ontwikkelingen in het Drents district (DEKKER, 1980; 1994; 2001; DEKKER & *al.*, 2002; Werkgroep Florakartering Drenthe, 1999). Opvallend zijn in dit kader de nieuwe vondsten van Dennenorchis in Overijssel en Gelderland. Deze waarnemingen liggen allen op dezelfde geografische breedte, op de grens van het Gelders district met het Drents district. Dit zijn voor zover bekend op dit moment ook de enige waarnemingen in het Gelders district

Dennenorchis in Overijssel

In De Levende Natuur maakt BROUWER (1907) kort melding van een vindplaats van *Goodyera repens* in een dennenbos bij Havelte. Of het bij deze groeiplaats gaat om de eerste vindplaats in de provincie Overijssel blijkt niet uit de opgave.

De Atlas van de Nederlandse Flora geeft een vindplaats even noordelijk van Steenwijk, waarschijnlijk in de naaldbossen van de Woldberg (VAN DER HAM, 1985). Op deze locatie was Dennenorchis in 1997 nog met drie rozetten aanwezig (mededeling J. SPIJKERMAN). Vòòr 1950 werd zij maar twee keer in Overijssel gevonden: in de bossen noordelijk van Deventer en in de buurt van Bentelo (VAN DER HAM, 1985).

In de afgelopen zeven jaar zijn hier vier nieuwe groeiplaatsen in Overijssel aan toe te voegen. Allereerst werd in 1997 in de naaldbossen bij Stegeren een groeiplaats van deze neofiet gevonden. In 2000 werd op de Lemelerberg, in een bos van Landschap Overijssel, een groeiplaats ontdekt. In 2003 werd eveneens in het Vechtgebied een derde locatie gevonden op het Landgoed Rechteren. Tenslotte werden in 2004 twee groeiplaatsen ontdekt in Twente bij

Mander, én werden bij Stegeren en op de Lemelerberg twee nieuwe locaties gevonden in de (nabije) omgeving van de eerder ontdekte vindplaatsen

Al die plaatsen liggen op arme, zandige, kalkloze bodems: humuspodzolgrond (veldpodzol- en haarpodzolgronden) met een grondwaterstand die dieper ligt dan 80 cm beneden maaiveld (**fig.1**).

Fig.1 De groeiplaatsen van Dennenorchis in Overijssel

Op de vindplaatsen van Mander en Rechteren was aan het begin van de 20ste eeuw pleksge- wijs naaldbos aanwezig. Het huidige naaldbos van de beide groeiplaatsen bij Mander is on- geveer 50 jaar oud. Dit bos heeft een gesloten karakter met relatief veel loofbossoorten in boom- of struiklaag (**Tabel 1**). De moslaag is hier maar matig ontwikkeld. In vergelijking met de andere groeiplaatsen is het bos bij Mander het meest ver in haar ontwikkeling naar een *Betulo-Quercetum*. Het oudere naaldbos van Rechteren met eigenlijk alleen Grove den in de boomlaag heeft een open karakter met in de struiklaag regelmatig oude exemplaren van *Ju- niperus communis* (Jeneverbes). De groeiplaatsen van Stegeren en de Lemelerberg bestaan op de topografische kaart van 1900 nog volledig uit een (droge) heidevegetatie. De bossen zijn hier niet ouder dan 30-40 jaar. De hoge dichtheid van Jeneverbes op de Lemelerberg verradt het dynamische karakter van het gebied in een recent verleden.

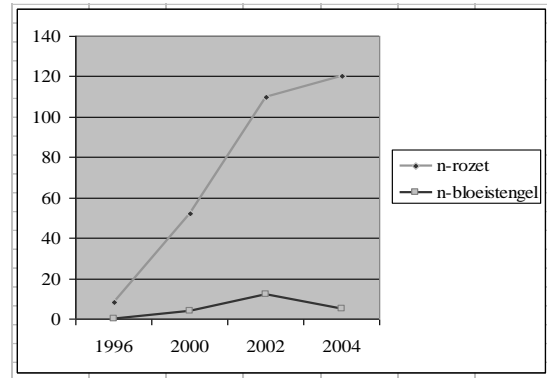
Tabel 1 vegetatieopnamen Dennenorchis

	Stegeren	Lemelerberg	Lemelerberg	Mander	Mander
Datum	22.08.1997	10.05.2000	2004	29.03.2004	26.07.2004
Grootte proefvlak (m ²)	100	64	100	100	100
Bedekking boomlaag (%)	25	55	80	60	55
Bedekking struiklaag (%)	-	20	<5	3	10
Bedekking kruidlaag (%)	30	75	30	20	25
Bedekking moslaag (%)	20	40	40	3	1
Bedekking strooisellaag (%)	98	40	.	65	90
Hoogte boomlaag (m)	10	8	15	10	11
Hoogte struiklaag (m)	-	3	2	2,5	3
Hoogte kruidlaag (cm)	20-50	5-15	10(40)	5-15	15-40
Expositie	-	NW	-	-	-
Inclinatorie	-	3	-	-	-
Bodemtype	Veldpodzol	Haarpodzol	Haarpodzol	Haarpodzol	Haarpodzol
Grondwatertrap	VI	VII	VII	VIII	VIII
X/Y-coördinaat	232/505	223/497	223/497	252/497	252/497
Aantal soorten	14	25	13	17	16
Opnameschaal	bds	londo	bds	bds	bds
Boomlaag					
<i>Pinus sylvestris</i>	3	5	4	4	3
<i>Betula pendula</i>	r	.	2a	.	.
<i>Betula pubescens</i>	.	.	.	r	+

	Stegeren	Lemelerberg	Lemelerberg	Mander	Mander
<i>Quercus robur</i>	.	.	.	+	2a
<i>Prunus serotina</i>	.	.	.	r	.
Struiklaag					
<i>Juniperus communis</i>	.	2	.	.	.
<i>Betula pendula</i>	.	.	+	.	.
<i>Prunus serotina</i>	.	.	+	.	.
<i>Sorbus aucuparia</i>	.	.	.	+	.
<i>Rhamnus frangula</i>	.	.	.	+	2a
Kruidlaag					
<i>Goodyera repens</i>	r	p1	1	1	1
<i>Deschampsia flexuosa</i>	3	7	3	2b	2b
<i>Quercus robur</i>	+	r1	+	.	.
<i>Sorbus aucuparia</i>	r	r2	+	.	r
<i>Ceratocarpus claviculata</i>	.	p1	1	+	.
<i>Dryopteris dilatata</i>	1	.	.	r	r
<i>Calluna vulgaris</i>	.	r1	.	+	.
<i>Rhamnus frangula</i>	r	.	.	.	2m
<i>Sambucus nigra</i>	.	4	.	.	r
<i>Pinus sylvestris</i>	1
<i>Erica tetralix</i>	+
<i>Betula pendula</i>	.	r1	.	.	.
<i>Carex pilulifera</i>	.	p1	.	.	.
<i>Galeopsis tetrahit</i>	.	r1	.	.	.
<i>Prunus serotina</i>	.	p2	.	.	.
<i>Pseudotsuga menziesii</i>	.	r1	.	.	.
<i>Vaccinium myrtillus</i>	.	a1	.	.	.
<i>Prunus serotina</i>	.	.	+	.	.
<i>Molinia caerulea</i>	.	.	r	.	.
<i>Lonicera periclymenum</i>	.	.	.	r	.
<i>Stellaria media</i>	+
<i>Senecio sylvaticus</i>	r
Moslaag					
<i>Dicranum scoparium</i>	1	a4	.	+	+
<i>Eurynchium praelongum</i>	.	1-	2a	+	+
<i>Brachythecium rutabulum</i>	.	p2	+	+	.
<i>Hypnum cupressiforme</i>	.	.	3	2a	+
<i>Pseudoscleropodium purum</i>	2a	.	.	1	+
<i>Polytrichum formosum</i>	2a	1-	.	.	.
<i>Hypnum jutlandicum</i>	.	1+	.	.	+
<i>Campylium spec.</i>	1
<i>Pleurozium schreberi</i>	.	2	.	.	.
<i>Cephalozia macrostachya</i>	.	p1	.	.	.
<i>Dicranella heteromalla</i>	.	p1	.	.	.
<i>Leucobryum glaucum</i>	.	p2	.	.	.
<i>Lophocolea bidentata</i>	.	p1	.	.	.

Auteur opname 1: Marcel Horsthuis; auteur opname 2: Loekie van Tweel; auteur opname 3: John Janssen; auteur opname 4 en 5: Corry Abbink-Meijerink. Bds = Barkman, Doing Segal-opnameschaal; Londo = Londo-opnameschaal; Gwt (Grondwatertrap): VI = grondwater vrij diep (GHG 40-80 cm –mv), VII = grondwater zeer diep (GHG >80 cm – mv).

Omdat het bij Stegeren in 1997 om één plant ging, is de groeisnelheid daarvan goed te meten aan de hand van rozetten. In het jaar van ontdekking had ze 8 rozetten. In het derde jaar na ontdekking werden er al ongeveer 50 geteld. In dat jaar waren ook de eerste bloeistengels te bewonderen. In 2002 was het aantal rozetten inmiddels toegenomen tot 110, terwijl het aantal bloeistengels 15 bedroeg. In 2004 was het aantal rozetten gegroeid tot 120 terwijl het aantal bloeistengels (slechts) 5 was (**Grafiek 1**).

Grafiek 1

Deze groeicurve van rozetten laat een mooie stijgende lijn zien. De bloei kan, zo blijkt ook uit gegevens van een aantal groeiplaatsen uit Drenthe en Friesland, per jaar sterk fluctueren. Zo bloeiden er op een plek bij Langeloo (Drenthe) in het eerste jaar 120 exemplaren, in het tweede jaar 500, en niet meer dan 85 in het derde jaar (mededeling H. Dekker). Ook uit tellingen van andere soorten blijkt dat het aandeel bloeiende planten per jaar kan variëren en geen betrouwbare weergave geeft van de populatieomvang.

Slotopmerking

Dennenorchis is gebonden aan een bepaald ontwikkelingsstadium van het dennenbos. Met name de dennenbossen die na zich na de 2^e wereldoorlog ontwikkeld hebben op de voormalige heidevelden en zandverstuivingen, zijn nu in het stadium dat Dennenorchis zich vestigen kan. Dat zijn dan ook de plekken waar voor de komende jaren nog meer groeiplaatsen te verwachten zijn.

Voor behoud van de aanwezige groeiplaatsen is het van belang dat het bosbeheer wordt afgestemd op de specifieke eisen van de soort. Dit betekent: geen fysieke verstoring en instandhouding van het (vochtige) microklimaat.

Het "veranderende" beheer in de bestaande bossen, waarbij loofhout voorrang krijgt, het feit dat er zo goed als geen nieuw naaldbos wordt aangeplant en de ontwikkeling van stikstofminnende soorten (zoals bijv. Bochtige smele) als gevolg van de (hoge) stikstofdepositie geven echter reden tot zorg. Het is de vraag hoe Dennenorchis zich, met de andere bijzondere dennenbossoorten, in de komende decennia zal gaan ontwikkelen en of hiervoor nog wel plek is in het Nederlandse bos!

Dankwoord

Loekie van Tweel, John Janssen en Corry Abbink-Meijerink wil ik graag bedanken voor het toezenden van de vegetatieopnamen van Dennenorchis. Hans Dekker dank ik voor het beschikbaar stellen van de aantalsontwikkelingen van bloeiende planten op een aantal groeiplaatsen in Friesland en Drenthe. Verder wil ik Jacques Bielen en Piet Bremer danken voor hun waardevolle literatuurverwijzingen.

Literatuur

- BROUWER, A.W. (1907). Zeldzame planten. De Levende Natuur 12: 140.
- DEKKER, H. (1980). De Dennenorchis (*Goodyera repens* L.) op Beatrixoord te Appelscha. *Gorteria* 10: 105.
- DEKKER, H. (1994). *Goodyera repens* in het Drents District. *Eurorchis* 6: 67.
- DEKKER, H. (2001). Nieuwe vondsten van orchideeën en ander nieuws in Noord-Nederland. *Eurorchis* 13: 95.
- DEKKER, H., A. HENCKEL & M. PERDECK (2002). Weer nieuwe vondsten van Dennenorchis (*Goodyera repens*) in Drenthe! *Eurorchis* 14: 39.
- DIRKSE, G.M., C.A.J. KREUTZ & G.G.F. VAN DER MAST (1997). De Dennenorchis in Zuid-Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 86: 279.
- GARVE, E. (1994). Atlas der gefährdeten Farn- und Blütenpflanzen in Niedersachsen und Bremen. 1. Teil: A-K.
- HAEUPLER, H., A. JAGEL & W. SCHUMACHER (2003). Verbreitungsatlas der Farn- und Blütenpflanzen in Nordrhein-Westfalen.
- HAM, R.W.J.M. VAN DER (1985). *Goodyera repens*. In: J. MENNEMA & al. (red.). Atlas van de Nederlandse flora. Deel 2. Zeldzame en vrij zeldzame planten, p. 163.
- HEIMANS, E., (1896). In een Veluwsch Bosch. *De Levende Natuur* 1: 146.
- HOMMEL, P.W.F.M., J.H.J. SCHAMINÉE & A.H.F. STORTELDER (1999). *Vaccinio-Piceetea*. In: STORTELDER & al. *De Vegetatie van Nederland*. Deel 5, p. 229.
- KREUTZ, C.A.J. & H. DEKKER (2000). De Orchideeën van Nederland. *Ecologie, verspreiding, bedreiging, beheer*.
- LANDWEHR, J. (1977). Wilde orchideeën van Europa. Deel 2, p. 540.
- VERMEULEN, P. (1958). *Orchidaceae*. Deel 1, aflevering 5, p. 117. In: SOEST, J.L. VAN & al. (red.). *Flora Neerlandica, Flora van Nederland*.
- SIPKES, C. (1917). Landschap en Plantengroei van de Berger Duinen. *De Levende Natuur* 22: 8.
- THIJSSSE, J.P. (1914). De flora van de Bergerduinen. *De Levende Natuur* 19: 260.
- WEEDA, E.J., CH., R. & T. WESTRA (1994). Nederlandse Oecologische flora. Wilde planten en hun relaties. Deel 5, p. 351.
- Werkgroep Florakartering Drenthe (1999). Atlas van de Drentse flora.
-

De Standaardlijst van de Nederlandse flora 2003

P.F. Stolwijk

Inleiding

In november 2004 is de Standaardlijst van de Nederlandse flora 2003 gepubliceerd. (TAMIS & al, 2004). Het betreft de zesde editie. De eerste Standaardlijst verscheen in 1971. De vorige editie stamt uit 1996.

De Standaardlijst bevat een opsomming van alle planten die tot de Nederlandse flora worden gerekend, en wel, zoals ook al uit de naam van de lijst blijkt, naar de toestand tot en met 2003. Omdat de flora steeds in beweging is, wordt de Standaardlijst op gezette tijden geactualiseerd.

Verschillen met de vorige standaardlijst

Vergeleken met de vijfde editie zijn er op de nieuwe Standaardlijst 70 soorten bijgekomen en ongeveer 15 soorten van de lijst afgevoerd.

De verschillen met de vorige standaardlijst zijn in drie categorieën in te delen.

1) Soorten die inmiddels zijn ingeburgerd en soorten die hun areaal hebben uitgebreid zijn op de lijst opgenomen.

2) Soorten die sinds 1900 niet meer zijn waargenomen zijn van de lijst afgevoerd.

3) Soorten die om taxonomische redenen zijn samengevoegd of juist gesplitst.

Opvallende veranderingen zijn het samenvoegen van alle secties van *Taraxacum* (Paardenbloem) tot een soort: *Taraxacum officinale* (Paardenbloem) enerzijds, en het splitsen van *Rosa canina* (Hondsroos), *Rosa rubiginosa* (Egelantier) en *Rosa villosa* (Viltroos) in een aantal microsoorten anderzijds.

Nederlandse namen

Van de gelegenheid is gebruik gemaakt om in een klein aantal gevallen de Nederlandse naam van een soort te veranderen. Zo is Gewoon duizendblad nu weer (gewoon) Duizendblad; evenzo is Gewoon herderstasje weer Herderstasje geworden.

Wat nog niet is veranderd

Naar verwachting verschijnt in 2006 een nieuwe editie van Heukels' Flora van Nederland. In deze Flora zullen een aantal ingrijpende veranderingen verwerkt worden die voortkomen uit studies op moleculair niveau naar de verwantschap tussen soorten. Op grond van deze studies zal, om een voorbeeld te noemen, de familie der *Scrophulariaceae* (Helmkruidfamilie) een forse verandering ondergaan (PELSE, 2003). Een aantal taxa zal in andere families geplaatst worden en er komen nieuwe geslachten bij. Al de hieruit voortvloeiende naamsveranderingen zijn nog niet doorgevoerd in de Standaardlijst.

De streeplijst

Het is nog niet bekend of de huidige streeplijst vervangen zal worden door een nieuwe. Op zich zou dat wel heel fijn zijn. Immers, de streeplijst is verouderd: de Rode Lijst 2000 was al niet op de streeplijst verwerkt. Nu staan de gesplitste en de samengevoegde taxa niet op de streeplijst, evenmin als een aantal ingeburgerde soorten.

Maar vervanging is kostbaar; na publicatie van de nieuwe Flora van Nederland zou weer een nieuwe streeplijst geproduceerd moeten worden. Wellicht moeten we ons tot die tijd maar behelpen met de bestaande streeplijst.

Een beknopt overzicht van de wijzigingen voor Twente¹

Splitsingen

- ♣ *Amaranthus hybridus* (Groene amarant)
 - ➔ *A. hybridus* subsp. *hybridus* (Basterdamarant)
 - ➔ *A. hybridus* subsp. *bouchonii* (Franse amarant).
- ♣ *Dactylorhiza maculata* (Gevlekte orchis)
 - ➔ *D. maculata* (Gevlekte orchis)
 - ➔ *D. fuchsii** (Bosorchis).
- ♣ *Panicum dichotomiflorum* (Kale gierst)
 - ➔ *P. dichotomiflorum* (Kale gierst)
 - ➔ *P. schinzii* (Zuid-Afrikaanse gierst).
- ♣ *Pastinaca sativa* (Pastinaak)
 - ➔ *P. sativa* subsp. *sativa* (Pastinaak)
 - ➔ *P. sativa* subsp. *urens** (Brandpastinaak).
- ♣ *Rosa* spec. (Roos). Over deze splitsing is het laatste woord nog lang niet gezegd. Daarom laat ik dit buiten dit artikel.
- ♣ *Sagina apetala* (Tengere vetmuur)
 - ➔ *S. apetala* subsp. *apetala** (Donkere vetmuur)
 - ➔ *S. apetala* subsp. *erecta* (Uitstaande vetmuur).
- ♣ *Vicia sativa* subsp. *nigra* (Smalle wikke)
 - ➔ *V. sativa* subsp. *nigra* (Smalle wikke)
 - ➔ *V. sativa* subsp. *segetalis** (Vergeten wikke).

Samenvoegingen

- ♣ *Erodium cicutarium* (Gewone reigersbek)
 - ≡ *E. cicutarium* subsp. *cutarium* (Gewone reigersbek)
 - ≡ *E. cicutarium* subsp. *dunense* (Duinreigersbek).
- ♣ *Sparganium erectum* (Grote egelskop)
 - ≡ *S. erectum* subsp. *erectum* (Grote egelskop)
 - ≡ *S. erectum* subsp. *neglectum* (Blonde egelskop).
- ♣ *Taraxacum officinale* (Paardenbloem)
 - ≡ *T. celticum* (Schraallandpaardenbloem)
 - ≡ *T. laevigatum* (Zandpaardenbloem)
 - ≡ *T. obliquum* (Oranjegele paardenbloem)
 - ≡ *T. officinale* (Gewone paardenbloem)
 - ≡ *T. palustre* (Moeraspaardenbloem).

Nieuwe ingeburgerde soorten met jaar eerste waarneming in Twente

Acer negundo (Vederesdoorn) - 1997

Aesculus hippocastanum (Witte paardenkastanje)

Crassula helmsii (Watercrassula) - 2000 (HORSTHUIS & ZONDERWIJK, 2003a; 2003b)

¹ *=Niet (met zekerheid) uit Twente bekend

Dittrichia graveolens (Kamferalant) - 1994 (STOLWIJK, 1995; 1996)
Erigeron karvinskianus (Muurfijnstraal) - 2004 (STOLWIJK & al., 2005)
Helianthus tuberosus (Aardpeer)
Hesperis matronalis (Damastbloem) - 1984
Lepidium densiflorum (Dichtbloemige kruidkers) - 1981 (ZIJLSTRA, 1990)
Juglans regia (Walnoot)
Melissa officinalis (Citroenmelisse) - 1986
Ludwigia grandiflora (Waterteunisbloem) - 2001
Lunaria annua (Judaspensing)
Lupinus polyphyllus (Vaste lupine)
Lychnis coronaria (Prikneus)
Malva pusilla (Rond kaasjeskruid) - 1996 (ABBINK, 1998)
Matteuccia struthiopteris (Struisvaren) - 1988
Nicandra physalodes (Zegekruid) - 1982
Panicum capillare (Draadgierst) - 1992
Panicum dichotomiflorum (Kale gierst) - 1995
Panicum schinzii (Zuid-Afrikaanse gierst) - 1996 (REIJERSE & STOLWIJK, 2002)
Phacelia tanacetifolia (Phacelia)
Pontederia cordata (Moerashyacint) - 1998
Potentilla indica (Schijnaardbei) - 1992
Prunus mahaleb (Weichselboom)
Pseudotsuga menziesii (Douglasspar)
Rubus corylifolius (Hazelaarbraam)
Rubus laciniatus (Peterseliebraam)
Rubus phoenicolasius (Japanse wijnbes)
Sedum spurium (Roze vetkruid) - 1999
Syringa vulgaris (Sering)

Een aantal van de hier opgevoerde soorten staat nog niet in de Flora van Nederland. Het artikel van Otto Zijlstra in dit nummer geeft voor de gesplitste taxa een (voorlopige) sleutel.

Wachtkamersoorten

Er bestaat een lijst met 'wachtkamersoorten' (VAN DER MEIJDEN & ODÉ, 2003); dat zijn soorten die mogelijk op weg zijn om te voldoen aan de criteria voor opname op de Standaardlijst. Van deze soorten zijn de volgende, met naar onze mening een tendens tot inburgering, uit Twente bekend. Ik heb ze aangevuld met soorten die m.i. op de wachtkamerlijst (of zelfs al op de Standaardlijst!) thuishoren. Bastaarden heb ik meestal niet opgenomen, omdat ze niet gauw zullen voldoen aan een van de criteria voor toelating, nl. herkenbaarheid.

Actinidia deliciosa (Kiwi) - 2004
Ailanthus altissima (Hemelboom) - 1999
Alnus cordata (Hartbladige els) - 2001
Campanula carpatica (Karpatenklokje) - 1983
Cerastium tomentosum (Viltige hoornbloem) - 1987
Campanula poscharskyana (Kruiplokje) - 2004
Conyza bonariensis (Gevlamde fijnstraal) - 1996

Cornus sericea (Canadese kornoelje) - 1981
Cyrtomium falcatum (IJzervaren) - 2002
Egeria densa (Egeria) - 1995
Helianthus (x) laetiflorus (Stijve zonnebloem)
Hieracium (x) flagellare (?Weidehavikskruid x Muizenoor) - 1977
Hypericum x desetangsii (Frans hertshooi) - 1995
Impatiens balfourii (Tweekleurig springzaad) - 2003
Ipomoea hederacea (Dagbloem) - 2002
Lathyrus latifolius (Brede lathyrus)
Lepidium neglectum (Vergeten kruidkers) - 1980
Linaria purpurea (Walstroleeuwenbek) - 2004
Lindernia dubia (Schijngenadekruid) - 2004
Papaver orientale (incl. *P. pseudoorientale*) (Oosterse papaver) - 1977
Pistia stratiotes (Watersla) - 2001
Polypogon monspeliensis (Baardgras) - 1993
Rhus hirta (Azijnboom) - 1998
Sambucus canadensis (Amerikaanse vlier) - 1999
Sanguisorba minor subsp. *polygama* (Voederpimpernel) - 1979?
Saponaria ocymoides (Muurzeepkruid) - 2004
Scutellaria x hybrida (Bastaardglidkruid) - 1994
Sedum sarmentosum (Driebladvetkruid) - 2003
Setaria faberi (Chinese naalbaar) - 1995
Silene armeria (Pekbloem)
Soleirolia soleirolii (Slaapkamergeluk) - 2004
Tellima grandiflora (Franjekelk) - 2003
Verbena bonariensis (Stijf ijzerhard) - 1978

Voor zover deze soorten nog niet in de Flora van Nederland zijn opgenomen, zal dat het geval zijn met de volgende editie.

Slotopmerking

Ik heb de indruk dat de samenstellers van de nieuwe Standaardlijst buitengewoon voorzichtig zijn geweest met toevoeging van soorten. Voor zover ik dat kan beoordelen zijn een aantal wachtkamersoorten nog niet toegevoegd waarvan inburgering eigenlijk wel heel aanneemelijk is. Als voorbeeld noem ik Hemelboom, Draadgerst, Stijf ijzerhard.

In de komende jaren zullen er zeker weer een aantal soorten aan de Standaardlijst toegevoegd worden, met name uit de hierboven opgevoerde wachtkamersoorten. Het zou me dan ook niet verbazen als de volgende editie van de Standaardlijst al binnen een paar jaar uitkomt.

Literatuur

ABBINK-MEIJERINK, C.G. (1998). Verwarring rond kleinbloemige kaasjeskruiden. [Nieuwsbrief FLORON-FWT 18](#).

HORSTHUIS, M.A.P. & M. ZONDERWIJK (2003a). Watercrassula (*Crassula helmsii* (Kirk) Cockayne): een nieuwe soort voor Oost-Nederland. [HYPERICUM 1](#).

- HORSTHUIS, M.A.P. & M. ZONDERWIJK (2003b). Extra aandacht voor *Watercrassula* (*Crassula helmsii* (KIRK) COCKAYNE)). *Gorteria* 29: 1.
- MEIJDEN, R. VAN DER & B. ODÉ (2003). Wachtkamer- en standaardlijstsoorten 2003. *Gorteria* 29: 99.
- PELSE, P. (2003). De ontmanteling van de Helmkruidfamilie (*Scrophulariaceae*). *Gorteria* 29: 117.
- REIJERSE, A.I. & P.F. STOLWIJK (2002). *Panicum schinzii* HACK., ingeburgerd in Nederland. *Gorteria* 28: 77.
- STOLWIJK, P.F. (1995). Kamferalant (*Dittrichia graveolens*) in Nederland. [Nieuwsbrief FLORON-FWT 13](#).
- STOLWIJK, P.F. (1996). Kamferalant (*Dittrichia graveolens* (L.) W. GREUTER) in Nederland. *Gorteria* 21: 210
- STOLWIJK, P.F., O.G. ZIJLSTRA & J.W. BIELEN (2005). Bijzondere vondsten FWT-FLORON 2004. [HYPERICUM 4](#).
- TAMIS, W.L.M., R. VAN DER MEIJDEN, J. RUNHAAR, R.M. BEKKER, W.A. OZINGA, B. ODÉ & I. HOSTE (2004). Standaardlijst van de Nederlandse flora 2003. *Gorteria* 30: 101.
- ZIJLSTRA, O.G. (1990). Kruidkers (*Lepidium*) in Twente. [Nieuwsbrief FLORON-FWT 2](#).
-

Determineerhulp bij de gesplitste taxa van de Standaardlijst 2003

O.G. Zijlstra

In de Standaardlijst 2003 zijn een aantal taxa van de voorgaande Standaardlijst gesplitst. De nieuwe soorten en ondersoorten zullen in de komende editie van de Heukels' Flora van Nederland en op een volgende FLORON-streeplijst terug te vinden zijn. Daar het zich echter laat aanzien dat zowel de nieuwe Heukels' als een nieuwe streeplijst dit jaar niet zullen verschijnen, willen we hier de nieuwe gesplitste taxa alvast behandelen. Waarnemingen van deze (onder)soorten kunnen dan ook dit jaar al worden doorgegeven.

***Amaranthus hybridus* s.l.**

Amaranthus hybridus (Groene amarant) wordt gesplitst in *A. hybridus* subsp. *hybridus* (Basterdamarant) en *A. hybridus* subsp. *bouchonii* (Franse amarant). Beide ondersoorten kennen we uit ons FLORON-district.

DIRKSE & al. (1998) sleutelen ze als volgt uit:

- 1 Bloemdekbladen smal spatelvormig, stomp, met een kort spitsje, meestal duidelijk langer dan de gesteelde vrucht. *A. retroflexus* (Papegaaienkruid)
- Bloemdekbladen lancetvormig, spits, ongeveer even lang als de vrucht of iets korter, vrucht gedekseld of ongedekseld. 2

- 2 Vrucht met deksel, regelmatig overdwers openspringend (**fig.2a**). Binnenste bloemdekbladen van de vrouwelijke bloemen (1,0)2,0-2,5(-3,4) mm lang.
 A. hybridus subsp. *hybridus*

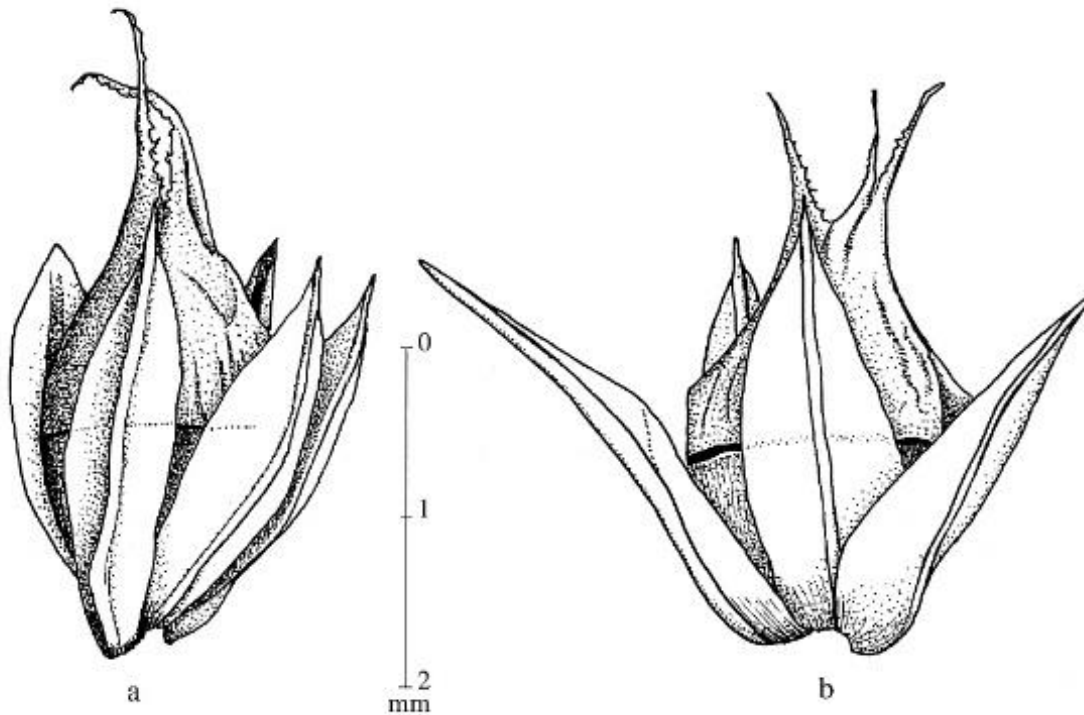

Fig.2a *Amaranthus hybridus* subsp. *hybridus* (bron Gorteria 24: 70)

- Vrucht zonder deksel, niet openspringend (fig.2b). Binnenste bloemdekbladen van de vrouwelijke bloemen (0,8)1,5(-2,2) mm lang. *A. hybridus* subsp. *bouchonii*

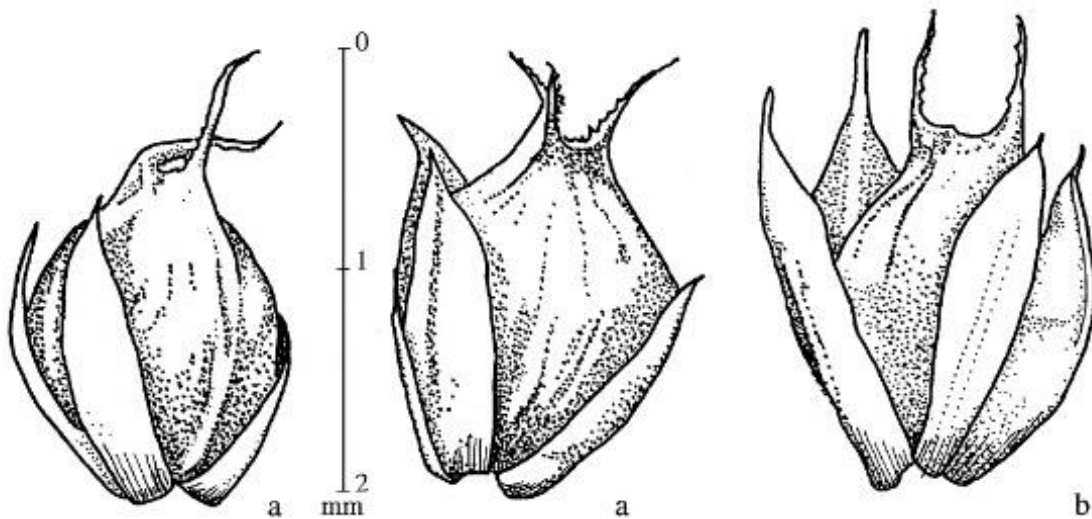

Fig.2b *Amaranthus hybridus* subsp. *bouchonii* (bron Gorteria 24: 69)

Carex ligerica* en *Carex reichenbachii

Carex ligerica (Rivierduinzegge) en *Carex reichenbachii* (Valse zandzegge) zijn weer terug op de Standaardlijst, na eerder bij *Carex arenaria* (Zandzegge) te zijn ondergebracht. Geen van beide soorten zijn ooit in Twente aangetroffen. Voor een recente sleutel zie bijvoorbeeld LAMBINON & al. (1998).

***Dactylorhiza maculata* s.l.**

Van *Dactylorhiza maculata* (Gevlekte orchis) wordt *Dactylorhiza fuchsii* (Bosorchis) afgesplitst. Groeiplaatsen in ons district kennen we niet. KREUTZ & DEKKER (2000) geven een melding van Bad Boekelo uit 1989, gebaseerd op een schriftelijke mededeling. Dit jaar zal Bad Boekelo in het kader van het nieuwe FLORON-monitoringproject door Pieter Stolwijk worden bezocht, zodat hierover meer duidelijkheid komt.

D. fuchsii onderscheidt zich van *D. maculata* door haar diep 3-lobbige kroonlip, waarvan de middelste lob ongeveer even breed is als de zijlobben (fig.3). De grootste breedte van het onderste stengelblad ligt in tegenstelling tot bij *D. maculata* in de bovenste helft van de bladschijf. De bladonderzijde is glanzend grijsgroen; bij *D. maculata* dof grijsgroen. *D. fuchsii* is een plant van kalkhoudende bodems; *D. maculata* heeft een voorkeur voor zure milieus.

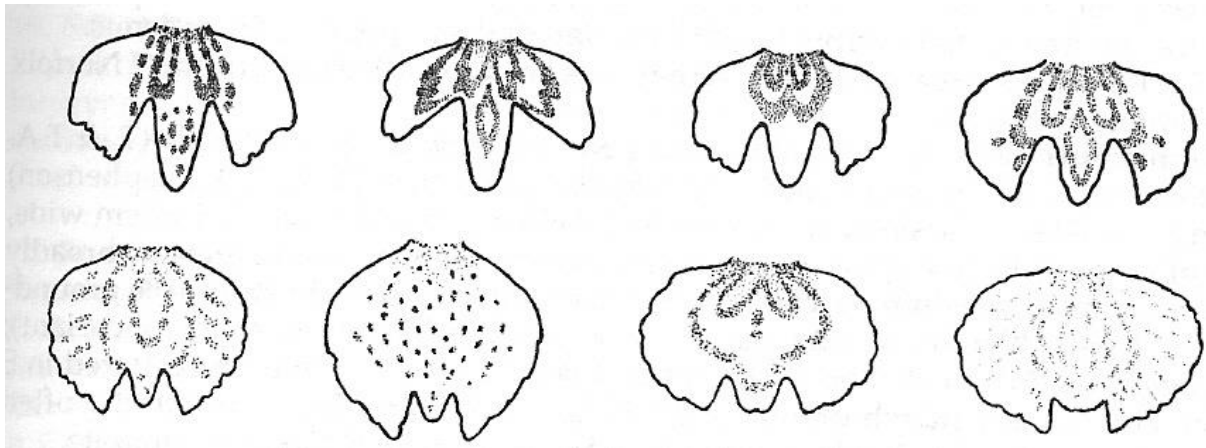

Fig.3 Onderlip *Dactylorhiza* bovenste rij: *D. fuchsii*; onderste rij: *D. maculata* (bron STACE, 1997)

***Panicum dichotomiflorum* s.l.**

Panicum dichotomiflorum (Kale gierst) wordt gesplitst in *Panicum dichotomiflorum* (Kale gierst) en *Panicum schinzii* (Zuid-Afrikaanse gierst). Beide taxa zijn recent in ons FLORON-district waargenomen, bijna alleen in maïsakkers.

REIJERSE & STOLWIJK (2002) geven de volgende sleutel:

- Aartje 2,5-3,5 mm lang, aan de top spits tot toegespitst. Onderste bloem steriel. Palea van de onderste bloem tijdens de bloei gesloten blijvend (fig.4a).
..... *P. dichotomiflorum*
- = Aartje 2,3-2,8 mm lang, aan de top stomp tot weinig spits. Onderste bloem mannelijk. Palea van de onderste bloem tijdens de bloei half-openstaand ('gapend' aartje) (fig.4b).
..... *P. schinzii*

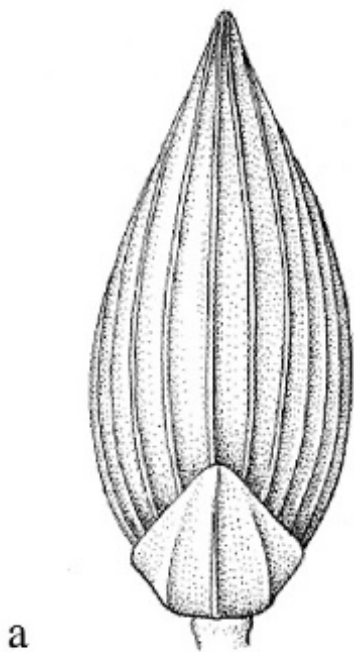

Fig.4a. *Panicum dichotomiflorum*
28: 79)

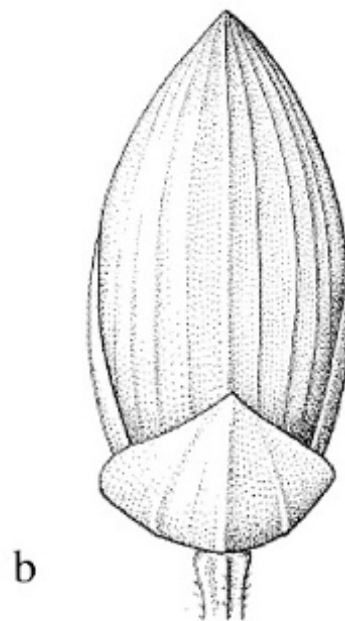

Fig.4b. *Panicum schinzii* (bron Gorteria

Pastinaca sativa

Pastinaca sativa (Pastinaak) wordt gesplitst in twee ondersoorten: *Pastinaca sativa* subsp. *sativa* (Pastinaak) en *Pastinaca sativa* subsp. *urens* (Brandpastinaak).

Pastinaca sativa subsp. *urens* is bij ons nog niet gevonden, maar breidt zich de laatste tijd vanuit Zuid- en Midden-Europa naar onze streken uit. Recent is ze bekend geworden van o.a. Zuid-Limburg. Ze is aangetroffen op ruderaal terreinen en aan rivieroeveren.

Sleutel, naar LAMBINON & al. (1998):

- Plant tot 1 m hoog. Takken een scherpe hoek (ca. 40°) met de hoofdstengel vormend. Stengel kantig, diep gegroefd. Schermen duidelijk ongelijk, de centrale groot, met (7-) 9-20 stralen van ongelijke lengte; de langste schermstralen tot 7 cm lang.
.....*P. sativa* subsp. *sativa*
- = Plant tot meer dan 1,5 m hoog. Takken (in ieder geval de onderste) een hoek van ca. 60° met de hoofdstengel vormend. Stengel min of meer cilindervormig, zelden gestreept of iets gegroefd. Schermen enigszins ongelijk, de centrale tot weinig groter dan de overige. Schermstralen 5-7(-9), ongeveer gelijk van lengte; de langste schermstralen tot ongeveer 4 cm lang. *P. sativa* subsp. *urens*

Rosa

Rosa canina (Hondsroos), *Rosa rubiginosa* (Egelantier) en *Rosa villosa* (Viltroos) worden gesplitst in meerdere microsoorten. Binnen afzienbare tijd zal in Gorteria deze nieuwe indeling binnen de Rozen worden behandeld.

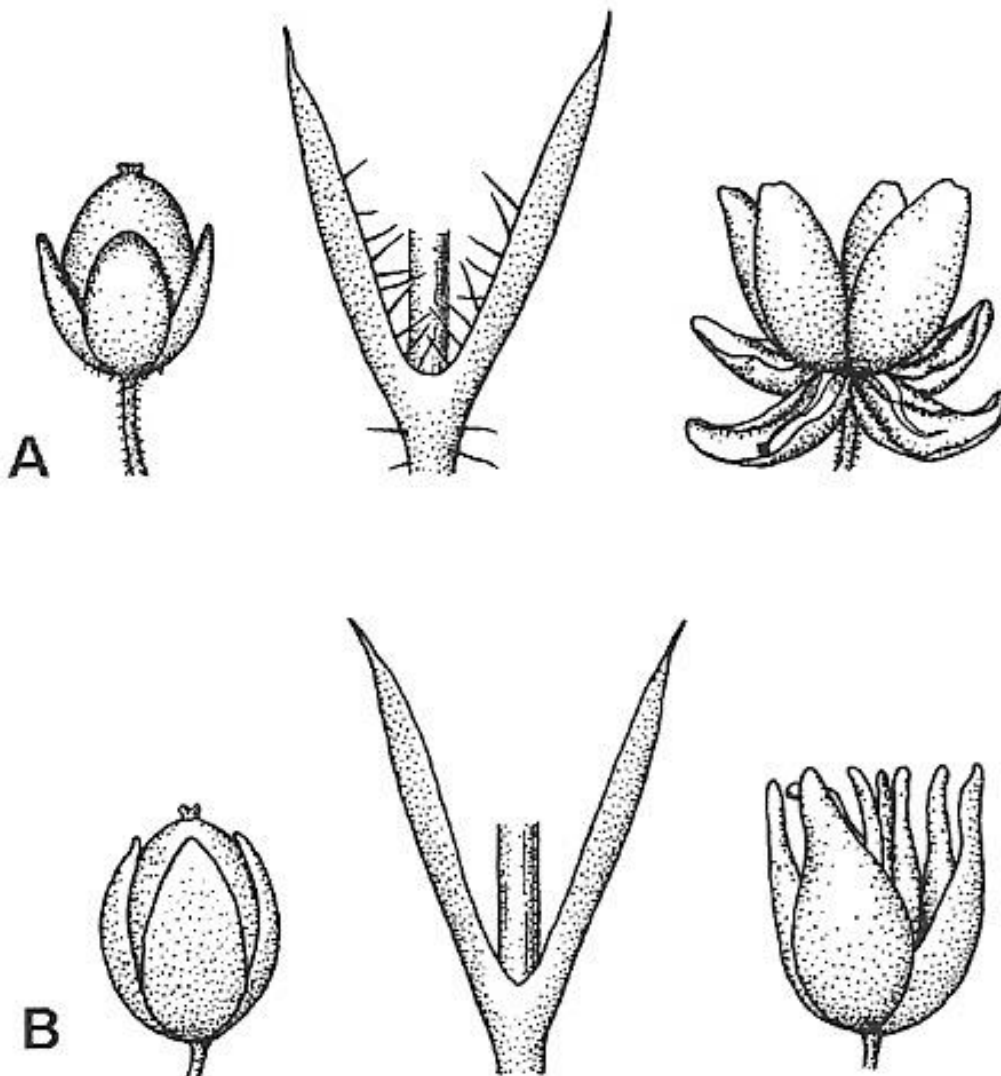
Overigens zijn er enkele ongerechtigheden in Tabel 3 van de Standaardlijst geslopen. Zo horen *Rosa columnifera* en *Rosa elliptica* niet bij de *Rosa canina*-, maar bij de *Rosa rubiginosa*-groep. De abusievelijk bij deze groep geplaatste *Rosa pseudoscabriuscula* hoort thuis bij de *Rosa villosa*-groep.

Een determinatiesleutel, beschrijvingen van de microsoorten alsmede taxonomische en ecologische achtergronden zijn te vinden bij THOMAES & al. (2004).

Sagina apetala

Sagina apetala (Tengere vetmuur) wordt opnieuw gesplitst in *Sagina apetala* subsp. *apetala* (Donkere vetmuur) en *Sagina apetala* subsp. *erecta* (Uitstaande vetmuur).

We kennen in ons FLORON-district alleen *Sagina apetala* subsp. *erecta*, die zich de laatste

vijftien jaar sterk heeft uitgebreid in het stedelijk gebied.

Sleutel, naar LAMBINON & al. (1998):

Fig.5a A. *Sagina apetala* subsp. *erecta*

Fig.5b B. *Sagina apetala* subsp. *apetala* (bron JONSELL, 2001)

- Kelkbladen 1-1,6 mm lang, in de vruchtijd meestal recht afstaand. Bladen tenminste bij de voet met stijve wimperharen (**fig.5a**).*S. apetala* subsp. *erecta*
- = Kelkbladen 1,7-2,2 mm lang, meestal tegen de rijpe vrucht aanliggend. Bladen kaal of de bovenste iets klierharig (**fig.5b**).*S. apetala* subsp. *apetala*

Vicia sativa

Vicia sativa subsp. *nigra* (Smalle wikke) wordt gesplitst in *Vicia sativa* subsp. *nigra* en *Vicia sativa* subsp. *segetalis* (Vergeten wikke).

LAMBINON & al. (1998) noemt *Vicia sativa* subsp. *segetalis* "waarschijnlijk de meest voorkomende ondersoort in het gebied van de Flora, nu eens verward met subsp. *nigra*, dan weer met subsp. *sativa*; twijfelachtig inheems, maar in ieder geval al sinds lang ingeburgerd". Dit geldt waarschijnlijk ook voor ons land!

Onderstaande sleutel, waarin ook subsp. *sativa* is opgenomen, is gebaseerd op LAMBINON & al. (1998), SEBALD & al. (1992) en STACE (1987).

- 1 Deelblaadjes >5 mm breed. Bloemen 18-30 mm lang. Peulen bij rijpheid bruin tot bruingeel wordend, meest zacht behaard, tussen de zaden ingesnoerd *V. sativa* subsp. *sativa*.
- Deelblaadjes 2-6 mm breed. Bloemen 9-26 mm lang. Peulen bij rijpheid donkerbruin tot zwart wordend, kaal, niet ingesnoerd. 2
- 2 Bovenste deelblaadjes 2-3 mm breed, opmerkelijk smaller dan de onderste. Bloem meestal eenkleurig purperroze. Peulen 30-40 mm lang. *V. sativa* subsp. *nigra*
- Bovenste deelblaadjes 3-6 mm breed, niet of nauwelijks smaller dan de onderste. Bloem meestal opvallend tweekleurig: de vlag bleekroze of paarsachtig, de zwaarden purperrood. Peulen tot 70 mm lang. *V. sativa* subsp. *segetalis*

Literatuur

- DIRKSE, G.M., R. BARENDRECHT & C.G. ABBINK-MEIJERINK (1998). *Amaranthus bouchonii* THELL. (Franse amarant) en *A. hybridus* L. (Groene amarant) in Nederland. *Gorteria* 24: 69.
- JONSELL, B. (ed.) (2001). *Flora Nordica* 2.
- KREUTZ, C.A.J. & H. DEKKER (2002). De orchideeën van Nederland, p. 317.
- LAMBINON, J., J. DE LANGHE, L. DELVOSALLE & J. DUVIGNEAUD (1998). Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden.
- REIJERSE, A.I. & P.F. STOLWIJK (2002). *Panicum schinzii* HACK., ingeburgerd in Nederland. *Gorteria* 28: 77.
- SEBALD, O., S. SEYBOLD & G. PHILIPPI (1992). Die Farn- und Blütenpflanzen Baden-Württembergs. Band 3.
- STACE, C.A. (1987). *New Flora of the British Isles*.
- THOMAES, A., K. VAN DER MIJNSBRUGGE & K. DE COCK (2004). Taxonomie, ecologie en verspreiding van inheemse rozen in Vlaanderen.
-

Bijzondere vondsten FWT-FLORON 2004

P.F. Stolwijk, O.G. Zijlstra & J.W. Bielen

De lijst van bijzondere vondsten is ondanks strenge selectie langer dan in andere jaren. In het algemeen vermelden we alleen nieuwe vondsten van soorten met een Kilometer Frequentie Klasse Twente (KFKT) kleiner dan 3, dat wil zeggen: in minder dan 12 km-hokken in het FLORON-district Twente voorkomend. Soorten die in Nederland of daarbuiten heel bijzonder zijn, vermelden we steeds, ook bij een hogere KFKT. Ook terugmeldingen van zeldzame soorten of vondsten buiten de bekende verspreiding in Twente worden vermeld. In een aantal gevallen zijn op verzoek van de vindsters de coördinaten niet vermeld.

- *Agrimonia eupatoria* (Gewone agrimonie) RL2000. Derde vondst in Twente. Enschede, Oosterbegraafplaats (260-471), enige planten. (Jo Schunselaar). In dit deel van Twente komt vrijwel alleen *A. procera* (Welriekende agrimonie) voor; echter, in aangrenzend Duitsland is vlak over de grens ook *A. eupatoria* gevonden. De herkomst van deze en enige andere opmerkelijke plantensoorten op de begraafplaats is niet meer te achterhalen, maar berust waarschijnlijk op uitzaai. In alle gevallen echter lijkt het erop dat deze en de andere hieronder vermelde soorten inmiddels ter plaatse volledig zijn ingeburgerd.
- *Anthyllis vulneraria* (Wondklaver): RL2000. Achtste vondst in Twente. Industrierrein Vriezenveen (237-492), ruim 50 planten. (Corry Abbink)
- *Apium repens* (Kruipend moerasscherm) RL2000. Derde vondst in Twente. Hammerwetering bij Den Ham (231-499), talud. (Maarten Zonderwijk, Waterschap Regge & Dinkel)
- *Brachypodium sylvaticum* (Boskortsteel). Zevende vondst in Twente. Oeverwal Ruenbergerbeek bij Overdinkel (269-473), meer dan 50 planten. (Jo Schunselaar; Jacques Bielen.)
- *Briza media* (Trilgras) RL2000. Achtste vondst in Twente, de plekken bij de Marssteden niet meegerekend wegens twijfel over de herkomst aldaar. Enschede, Oosterbegraafplaats (260-471), ruim honderd halmen. (Jo Schunselaar)
- *Bromus racemosus* (Trosdravik) RL2000. Tweede vondst in Twente. Zenderen (246-482), twee planten in berm. (Pieter Stolwijk)
- *Campanula persicifolia* (Prachtklokje). **Eerste vondst FWT**. De Lutte, vier planten. De soort was op deze vindplaats al van vroeger bekend en lijkt hier daarom indigeen. Vanaf het eind van de 70er jaren is zij er niet meer gezien, maar na bosrandbeheer, verricht door vrijwilligers van het IVN-Oldenzaal, is zij er weer verschenen. (Jacques Bielen)

- *Campanula rapunculus* (Rapunzelklokje) RL2000. Vierde vondst in Twente. Enschede, Oosterbegraafplaats (260-471), ruim honderd planten. (Jo Schunselaar)
- *Cardamine impatiens* (Springzaadveldkers). Tweede vondst in Twente. Twickel, een plant. (Excursie PKN: Joop Kleuver, Marcel Horsthuis, e.a.)
- *Carex brizoides* (Trilgraszegge) RL2000. Zesde en zevende vondst in Twente. Enschede, landgoed Hoge Boekel (261-472), 100 m². (Marcel Horsthuis, prov. Overijssel). Hoge Boekelweg / Kennebroeksweg (263-473), 300 m². (Jo Schunselaar)
- *Carex diandra* (Ronde zegge) RL2000. Tiende vondst in Twente. Oldenzaal, aan een schaatsvijver (257-480), onderaan zwak aflopend talud, een pol; met o.a. *Carex nigra* (Zwarte zegge). (Andries van Rensen)²
- *Carex hostiana* (Blonde zegge) RL2000. Dertiende en veertiende vondst in Twente. Enschede (261-469) natuurherstelproject Kersdijk. Twee planten. (Marcel Horsthuis, prov. Overijssel). Enschede, basisbiotoop Lappenpad (260-467), een tiental pollen. (Jo Schunselaar)
- *Carex pulicaris* (Vlozegge) RL2000. Vijfde vondst in Twente. Twickel. Een tiental planten. (Marcel Horsthuis, prov. Overijssel)
- *Catapodium rigidum* (Stijf hardgras) RL2000. **Eerste vondst in Twente.** Oldenzaal (258-481), in straatje, tussen pleveisel. Deze soort was van oudsher in Nederland slechts bekend van een enkele vindplaats op oude muren in Zuid-Nederland, en nog vroeger in enkele kalkgraslanden, waar de vindplaatsen echter sterk achteruitgegaan zijn. De dichtstbijzijnde vindplaats is de steengroeve bij Winterswijk. Sinds enige jaren echter breidt de soort zich langzaam uit in Zuidwest-Nederland. (Andries van Rensen)

Afb.2 Stijf hardgras.

Bron: Heukels' Interactive Flora van Nederland

- *Ceratophyllum submersum* (Fijn hoornblad). Tweede populatie - derde km-hok - in Twente. Poel bij Vasse (256-494), massaal. (Corry Abbink)
- *Crepis setosa* (Borstelstreepzaad). Vierde vondst in Twente. Assinkshoek, bij Albergen (247-488), enkele tientallen planten. (Excursie Floristische Werkgroep Twente)

² De determinatie is onjuist gebleken (Stolwijk, 2015)

- *Eleocharis quinqueflora* (Armbloemige waterbies) RL2000. Zesde vondst in Twente. Entervenen (234-477), vele tientallen planten. (Fons Eysink, SBB)
- *Erigeron acer* (Scherpe fijnstraal). Negende vondst in Twente. Elsmars bij Oldenzaal (259-479), 3 planten. Deze soort gaat in Twente schrikbarend achteruit. (Andries van Renssen)
- *Erigeron karvinskianus* (Muurfijnstraal). **Eerste vondst in Twente.** Hengelo, steegje Steijnstraat (251-476), een tiental planten. (Pieter Stolwijk)
- *Festulolium x loliaceum* (Trosraaigras). Derde vondst in Twente. Oldenzaal, aan een visvijver (257-480), ruderaal, op omgewerkte grond. (Andries van Renssen)
- *Galeopsis angustifolia* (Smalle raai): RL2000. Derde vondst in Twente. Bij Wierden (239-487), langs industriespoor, een vijftal planten. (Corry Abbink)
- *Goodyera repens* (Dennenorchis) RL2000. Tweede en derde vondst (twee verschillende populaties!) in Twente. Omgeving Mander. Ruim 50 rozetten. (Ruurd van Donkelaar; Corry Abbink). Zie artikel in dit nummer.
- *Hypericum canadense* (Canadees hertshooi). RL2000. Tweede (?) vondst in Twente. Bij Weerselo. Honderden planten. (Gerben Winkel.) De vindplaatsen vermeld in Gorteria (VAN DER MEIJDEN & al., 1988 en 1999) zijn bij ons verder niet bekend; hoogstwaarschijnlijk is de soort op die plaatsen inmiddels weer verdwenen.
- *Hypericum x desetangii* (Frans hertshooi). Negende vondst in Twente. Enschede, bij het Arke-stadion (254-472), een plant in berm. (Pieter Stolwijk)
- *Hypericum pulchrum* (Fraai hertshooi) RL2000. Achtste vondst in Twente. Lonneker, terrein golfbaan (260-477), een 15-tiental planten. De vondst sluit aan bij de bekende vindplaatsen op de Lonnekerberg. (Jo Schunselaar). Negende en tiende vondst in Twente. Natuurontwikkelingsterreinen van Natuurmonumenten (261-482; 263-478). (Albert Grote Beverborg, NM)
- *Juncus ambiguus* (Zilte greppelrus). Tweede vondst in Twente. Puntbeek bij Denekamp (268-486), samen met *Riccia cavernosa* (Spons-watervorkje). (Corry Abbink)
- *Lemna minuta* (Dwergkroos). Tweede zekere vondst FWT. Enschede, Smalenbroek (257-467), massaal, in poel. (Pieter Stolwijk)
- *Littorella uniflora* (Oeverkruid) RL2000. Vijftiende en zestiende vondst in Twente. Twickel (Marcel Horsthuis, prov. Overijssel); Hartjesbos bij Hengelo. (255-477), oever van een geschoond plasje. (Jacques Bielen)

- *Lycopodium clavatum* (Grote wolfsklauw) RL2000. Achtste vondst in Twente. Schuilenburg, aan de Regge (228-493), natuurontwikkelingsterrein. (Maarten Zonderwijk, Waterschap Regge & Dinkel). Verheugend dat de soort zich op een nieuwe plek heeft gevestigd. Veel van de groeiplaatsen die we sinds 1989 kennen, zijn inmiddels verloren gegaan (mond. mededeling Johan Alferink).
- *Malva alcea* (Vijfdelig kaasjeskruid). Tweede vindplaats in Twente. Bij Harbrinkhoek (246-489), ongeveer 15 planten. De status van dit voorkomen is moeilijk te bepalen. Uitgezaaid of verwilderd is de plant hier niet, maar het lijkt ook onwaarschijnlijk dat de plant zonder menselijk toedoen hier verzeild is geraakt. (Corry Abbink)
- *Myosurus minimus* (Muisenstaart). Vierde en vijfde vondst in Twente. Gravenbosch / Saasvelderveld (252-482; 252-483), vele duizenden. Lage plekken in nat grasland. (Pieter Stolwijk). De plek in km-hok 252-483 is al enige jaren geleden door Fons Eysink (SBB) ontdekt, maar door een communicatiefout niet bij ons doorgekomen.
- *Orobanche minor* (Klavervreter) RL2000. **Eerste vondst in Twente.** Enschede, Oosterbegraafplaats (260-471), negen planten, woekierend op *Trifolium pratense*. (Rode klaver). (Jo Schunselaar). Uit ons district is verder recent geen enkele andere *Orobanche* (Bremraap) bekend.

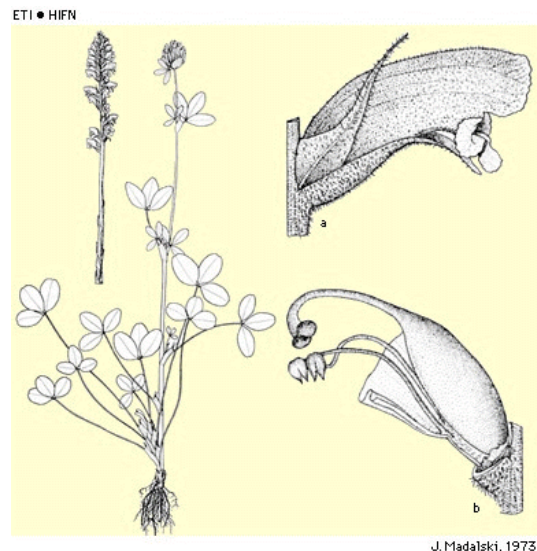

Fig.7 Klavervreter

Bron: Heukels' Interactive Flora van Nederland

- *Pedicularis palustris* (Moeraskartelblad): RL2000. Derde vondst in Twente. Natuurontwikkelingsterrein aan de Regge (235-481). Waarschijnlijk door uitstrooien van hooi uit het nabije Mokkelengoor hiernaartoe gebracht (mededeling Eddy Weeda). (Jacques Bielen, Jelle Hofstra)
- *Phyteuma spicatum* subsp. *nigrum* (Zwartblauwe rapunzel): Dertiende vondst in Twente. Oeverwal Ruenbergerbeek bij Overdinkel. (269-473), ruim 200 bloeistengels. De soort was hier ook van vroeger (ongepubliceerd rapport E.J. WEEDA) bekend. (Jo Schunselaar; Jacques Bielen)

Afb.3 Zandweegbree (foto CORRY ABBINK)

- *Plantago arenaria* (Zandweegbree): **Eerste vondst in Twente.**
Wierden, industrieterrein (237-486), enige planten (**afb.3**). (Corry Abbink)
- *Plantago maritima* (Zeeweegbree) RL2000. **Eerste vondst in Twente.**
Hengelo, Oldenzaalsestraat (253-477), enige tientallen, merendeels zeer forse exemplaren (**afb.4**) onder en naast vangrail, samen met *Plantago coronopus* (Hertshoornweegbree). Kleine exemplaren van Hertshoornweegbree hebben soms ongetande bladen, maar deze zijn eennervig; die van Zeeweegbree zijn (3-) 5-nervig. (Jan Zwienenberg)

Afb.4 Zeeweegbree (foto PIETER STOLWIJK)

- *Potamogeton x decipiens* (Wilgfonteinkruid). Tweede vondst in Twente.
Ommerkanaal, bij Arriërveld (225-508), aanzienlijke populatie. (Excursie Floristische Werkgroep Twente).
- *Sisymbrium loeselii* (Spiesraket). Achtste vondst in Twente, de eerste buiten het stedelijk gebied van Hengelo - Enschede.
Bij Vroomshoop (235-498), twee planten. (Piet Vogelzang)
- *Sisymbrium orientale* (Oosterse raket). Negende en tiende vondst in Twente.
Vossebulten, bij Haaksbergen (246-459; 247-459), enige planten. Komt buiten het stedelijk gebied van Hengelo - Enschede nauwelijks voor. (Excursie Floristische Werkgroep)
- *Thelypteris palustris* (Moerasvaren). Achtste vondst in Twente.
Schuilenburg, aan de Regge (228-494,) natuurontwikkelingsterrein, enige tientallen planten. (Excursie Floristische Werkgroep Twente)

- *Vaccinium corymbosum* (Trosbosbes). Achtste vondst in Twente. Vossebulten, bij Haaksbergen (246-459), een struik. (Excursie Floristische Werkgroep Twente)
- *Valerianella locusta* (Gewone veldsla). Vijfde vondst in Twente. Enschede, Oosterbegraafplaats (260-471), tien planten. (Jo Schunselaar)
- *Vicia tetrasperma* subsp. *tetrasperma* (Vierzadige wikke). Achtste vondst in Twente. Enschede, Oosterbegraafplaats (260-471), tientallen planten. (Jo Schunselaar)

Tenslotte een lijst met vondsten van soorten die uit tuinen of uit zaaimengsels zijn verwilderd (geen bomen of struiken). Een aantal daarvan zijn in Twente ook als wilde planten te vinden (gemarkeerd met *), maar worden eveneens uitgezaaid.

<i>Actinidia cf. deliciosa</i> (Kiw ³)	<i>Lindernia dubia</i> (Schijngenadekruid)
<i>Allium ursinum</i> (Daslook)	<i>Lobelia erinus</i> (Tuinlobelia)
<i>Anaphalis margaritacea</i> (Prachtrozenkransje)	<i>Lupinus angustifolius</i> (Blauwe lupine)
<i>Anthyllis vulneraria</i> * (Wondklaver)	<i>Luzula sylvatica</i> (Grote veldbies)
<i>Calendula officinalis</i> (Tuingoudsbloem)	<i>Malva alcea</i> * (Vijfdelig kaasjeskruid)
<i>Campanula carpatica</i> (Karpatenklokje)	<i>Misopates orontium</i> * (Akkerleeuwenbek)
<i>Campanula persicifolia</i> * (Prachtklokje)	<i>Myosotis sylvatica</i> (Bos-vergeet-mij-nietje)
<i>Campanula poscharskyana</i> (Kruipklokje)	<i>Omphalodes verna</i> (Amerikaans vergeet-mij-nietje)
<i>Campanula rapunculoides</i> (Akkerklokje)	<i>Origanum vulgare</i> (Wilde marjolein)
<i>Campanula rapunculus</i> (Rapunzelklokje)	<i>Papaver orientale</i> (incl. <i>P. pseudoorientale</i>) (Oosterse klaproos)
<i>Corydalis solida</i> (Vingerhelmbloem)	<i>Pentaglottis sempervirens</i> (Overblijvende ossentong)
<i>Crocus vernus</i> (Boerenkrokus)	<i>Petasites japonicus</i> (Japans hoefblad)
<i>Cymbalaria muralis</i> * (Muurleeuwenbek)	<i>Potentilla recta</i> (Rechte ganzerik)
<i>Dianthus deltoides</i> * (Steenanjer)	<i>Pulmonaria officinalis</i> (Gevlekt longkruid)
<i>Eragrostis tef</i> (Abessinisch liefdegras)	<i>Ruta graveolens</i> (Wijnruit)
<i>Euphorbia cyparissias</i> * (Cipreswolfsmelk)	<i>Salvia pratensis</i> (Veldsalie)
<i>Foeniculum vulgare</i> (Venkel)	<i>Sanguisorba minor</i> subsp. <i>polygama</i> (Voederpimpernel)
<i>Geranium endressii</i> (Roze ooievaarsbek)	<i>Saponaria ocymoides</i> (Muurzeepkruid)
<i>Geranium sanguineum</i> (Bloedooievaarsbek)	<i>Sedum album</i> (Wit vetkruid)
<i>Guizotia abyssinica</i> (Gingellikruid)	<i>Sedum sarmentosum</i> (Driebladvetkruid)
<i>Gypsophila perfoliata</i>	<i>Sedum spurium</i> (Roze vetkruid)
<i>Koeleria macrantha</i> * (Smal fakkelgras)	<i>Soleirolia soleirolii</i> (Slaapkamergeluk)
<i>Legousia speculum-veneris</i> (Groot spiegelklokje)	<i>Sorghum halepense</i> (Wilde sorgo)
<i>Lepidium sativum</i> (Tuinkers)	<i>Tellima grandiflora</i> (Franjekelk)
<i>Leucojum vernum</i> (Lenteklokje)	<i>Tradescantia virginiana</i> (Eendagsbloem)
<i>Linaria purpurea</i> (Walstroleeuwenbek)	

³ Misschien zou de naam Kiwivruucht (Engels: Kiwifruit) correcter zijn dan Kiwi, ter onderscheiding van de Nieuw-Zeelandse vogel van die naam; maar het is wellicht toch verkieslijker bij de in Nederland ingeburgerde naam te blijven. De soort is overigens geen Nieuw-Zeelandse plant, maar stamt uit China.

Literatuur

MEIJDEN, R. VAN DER & W.J. HOLVERDA (1988). Nieuwe vondsten van zeldzame planten in 1987. *Gorteria* 14: 71.

MEIJDEN, R. VAN DER, W.J. HOLVERDA & H. DUISTERMAAT (1999). Nieuwe vondsten van zeldzame planten in 1997, 1998, 1999. *Gorteria* 25: 117.

Excursieverslagen FWT-FLORON 2004

P.F. Stolwijk & O.G. Zijlstra

HAAKSBERGEN, 8 mei; 7 deelnemers

Bij Eibergen, in het uiterste zuiden van ons district, werd km-hok 246-459 (Vossebulten) onder de loep genomen. In totaal streepten we 171 soorten, waaronder enkele bijzondere. Zo vonden we in een omgewerkte berm *Sisymbrium orientale* (Oosterse raket), die bij ons alleen bekend was van het stedelijk gebied van Enschede en Hengelo. Aan de rand van een dichtgroeïend heitje met onder meer *Myrica gale* (Gagel) en *Trichophorum cespitosum* subsp. *germanicum* (Gewone veenbies) zagen we een 2 meter hoge struik *Vaccinium corymbosum* (Trosbosbes), de achtste vondst van deze soort in ons FLORON-district. Opvallend was ook een grote populatie *Taraxacum celticum*, microsoort *frugale* (Schraallandpaardenbloem), dominant over enkele honderden meters onderaan het talud van de Koffijgoot, hier en daar vergezeld van *Carex nigra* (Zwarte zegge) en op één plek samen met *Viola palustris* (Moerasviooltje). In de watergang zelf bloeide *Ranunculus aquatilis* (Fijne waterranonkel), in Twente bepaald zeldzaam.

EELLEN - MARLE, 12 juni; 7 deelnemers

Deze excursie moest de vorig jaar verregende excursie aan de Regge vervangen. Ongelukki-gerwijze was er een misverstand over het verzamelpunt, waardoor Johan Alferink, die ons graag gegidst had, ons miste. Maar omdat Maarten Zonderwijk (Waterschap Regge & Dinkel) verscheen, konden we toch op een aantal mooie plekjes rondkijken.

Eerst bezochten we een terrein in km-hok 228-492 (Marsdijk), dat een natuurbestemming heeft. Het bevat o.a. een oude Regge-meander. Bijzonderheden hier waren *Callitriche obtusangula* (Stomp sterrenkroos), *Carex arenaria* (Zandzegge), *Eleocharis acicularis* (Naaldwaterbies), *Ranunculus lingua* (Grote boterbloem) en *Sanguisorba officinalis* (Grote pimperl). Het hok was al goed gedaan, maar met 179 streepjes, waarvan 17 nieuwe, kwam het hok op een totaal van 252 soorten.

Het tweede gebied was een natuurontwikkelingsterrein, in km-hok 228-493 (Leemkampweg), met enige moeite gespaard voor ontginning. En gelukkig maar, want we vonden er een aantal heel leuke soorten, sommige al bij Maarten bekend, andere nieuw. Met name de vaatsporeplanten waren goed vertegenwoordigd.

Het meest bijzonder was natuurlijk een welige groeiplaats van *Lycopodium clavatum* (Grote wolfsklauw), reeds eerder door Maarten ontdekt. De soort staat zwaar onder druk, en is op verschillende plaatsen rond Nijverdal verdwenen (mededeling Johan Alferink). Daarom is het

bijzonder fijn te constateren dat nieuwe vestigingen ook voorkomen. Maar ook *Lycopodiella inundata* (Moeraswolfsklauw) was er in aantal te vinden. Deze soort komt in Twente in bijna elk vochtig natuurontwikkelingssterrein wel voor.

Van de varens vonden we o.a. *Blechnum spicant* (Dubbelloof), *Osmunda regalis* (Koningsvaren), met veel jonge planten, en *Thelypteris palustris* (Moerasvaren), in Twente een bijzondere soort.

Overige leuke soorten: *Carex arenaria*, een verdwaalde *Datura stramonium* (Doornappel), *Filago minima* (Dwergviltkruid), vele duizenden, *Genista anglica* (Stekelbrem), *Solidago virgaurea* (Echte guldenroede).

Ook dit hok was al goed gedaan. Met 94 waarnemingen (19 nieuwe) kwam het hok op een totaal van 277 soorten.

ALBERGEN, 3 juli; 7 deelnemers

Vanaf de kerk in Albergen maakten we een vier kilometer lange wandeling, die ons door de km-hokken 248-488 (Albergen), 247-488 (Assinkshoek) en 247-489 (Fleer) voerde. In 248-488 werden 127 algemene soorten gestreept. In 247-488 noteerden we 129 soorten, met als bijzonderheden *Crepis setosa* (Borstelstreepzaad) en *Picris echioides* (Dubbelkelk), aan de Assinkshoekweg. Vanuit km-hok 247-489 (met 114 soorten) werd de aandacht getrokken door *Hieracium* (Havikskruid) in een eikenhoutwal, net over de grens met 248-489 (Stamshoek). Hier vonden we over een lengte van 20 meter *Hieracium umbellatum* (Schermhavikskruid) in knop, en *H. laevigatum* (Stijf havikskruid), deze in volle bloei. Daartussen groeiden (deels bloeiende) planten met intermediaire kenmerken, mogelijk een tussenvorm. Binnen *Hieracium* valt nog heel wat te onderzoeken!

OMMERKANAAL - ARRIËRVELD, 11 september; 8 deelnemers

Deze laatste excursie van het seizoen was met name gericht op waterplanten. We hebben twee km-hokken gedaan: 225-508 (Ommerkanaal Emsland) en 225-509 (De Haar), die grotendeels dezelfde soorten opleverden.

Versterkt met drie leden van de Plantenwerkgroep Hardenberg inventariseerden we de bermen en het water van het Ommerkanaal. We hadden de stille hoop dat we enige exoten zouden zien, maar dat is niet gelukt.

De tweede vondst in Twente (in km-hok 225-508) van *Potamogeton x decipiens* [= *P. lucens* x *P. perfoliatus*] (Wilgfonteinkruid) maakte alles goed. Verder vonden we de hier te verwachten soorten *Stratiotes aloides* (Krabbescheer), *Utricularia vulgaris* (Gewoon blaasjeskruid). Laatstgenoemde was ook in km-hok 225-509 present. Aardig was ook de bastaard *Silene x hampeana* [= *S. dioica* x *latifolia* subsp. *alba*]

In 258-508 noteerden we 162 soorten, terwijl 258-509 goed was voor 142 soorten, wat tevens de eindstand is.

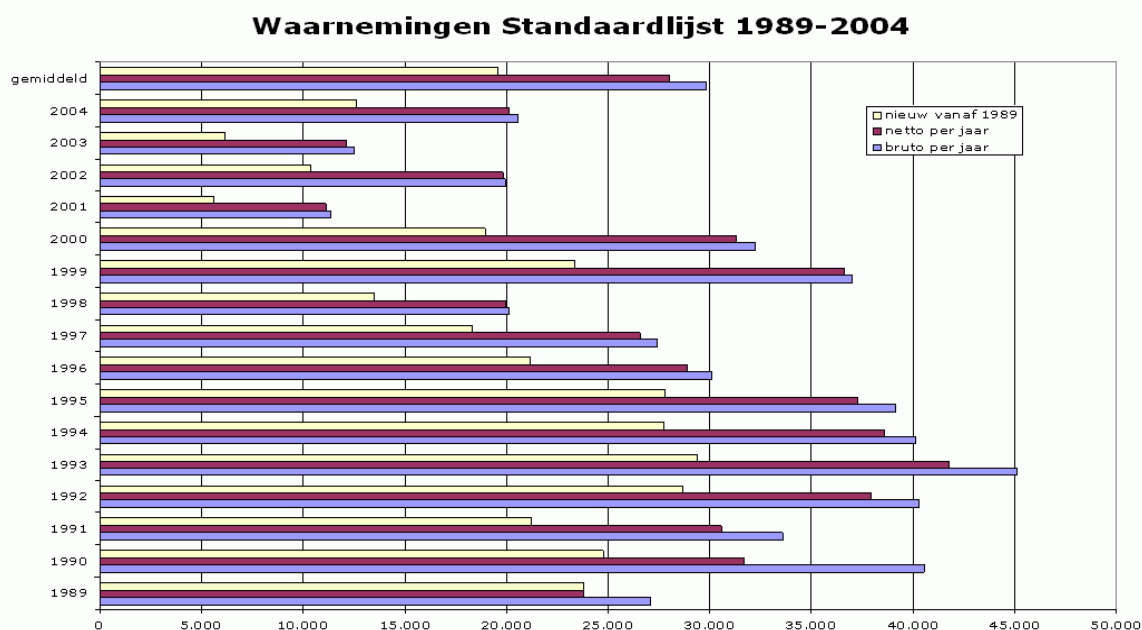
Aan de excursies namen deel:

Jacques Bielen, Wytze Boersma, Annie Böhm, Carla Duurland, Jaap Groot, Gerrie Kelder, Gerrit Meutstege, Jan Meutstege, Betsy Milner, Andries van Rensen, Jo Schunselaar, Peter Spee, Pieter Stolwijk, Gerrit Welgraven, Otto Zijlstra, Maarten Zonderwijk, Jan Zwieneberg.

Jaarverslag FWT-FLORON 2004

J.W. Bielen & P.F. Stolwijk

Het algemeen project

Grafiek 2

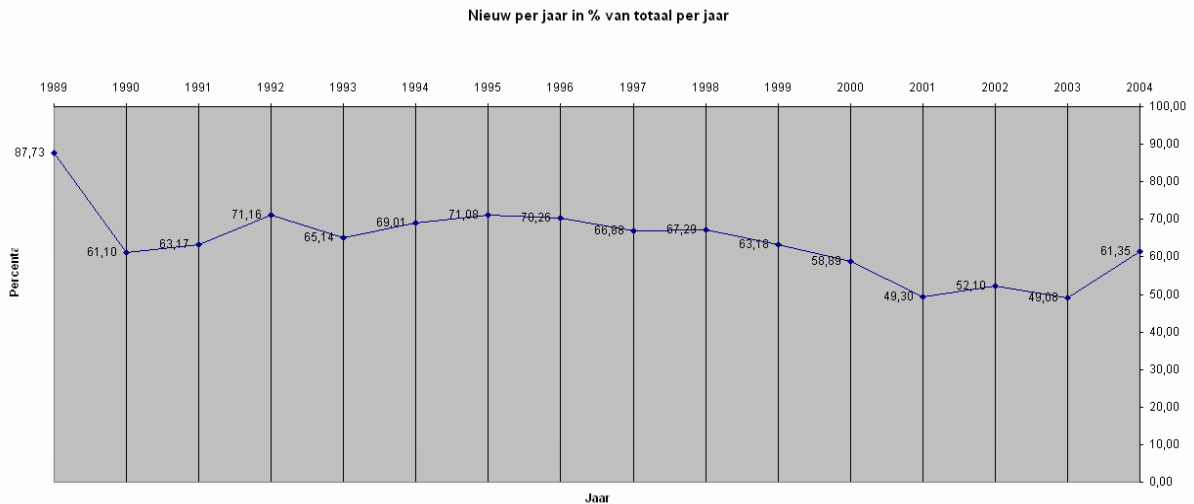
In 2004 zijn er ongeveer 20.500 waarnemingen aangeleverd, aanzienlijk meer dan in 2003 (**Grafiek 2**). Daarmee is de dalende trend dus weer omgebogen. De kwaliteit van de gegevens is onverminderd uitstekend, zoals blijkt uit de lange lijst Bijzondere vondsten 2004. Doordat er vooral aanvullend op bestaande gegevens is gewerkt, is het aandeel nieuwe waarnemingen vanaf 1989 relatief hoog (**Grafiek 3**). Het (primaire) algemeen bestand bevat nu meer dan 491.000 waarnemingen (1989-2004); het secundaire bestand (waaruit dubbele meldingen uit een km-hok over de periode 1989-2004 zijn verwijderd) telt nu ruim 322.000 waarnemingen. (**Kaart 2**)

Voortgang van het Rode Lijst-project in 2004

In het kader van het Bedreigde Soorten Project (BSP) en het Rode Lijst-project (RL-project) werden van het jaar 2004 tot nu toe 404 formulieren (**Tabel 2**) ontvangen. Voorts ontvingen we nog een klein aantal lijsten van 2003 en zelfs van 2002. Hier en daar zijn nog enkele verbeteringen in onze bestanden aangebracht, waarmee een aantal verschillen met het vorige overzicht in [HYPERICUM 3](#) verklaard kan worden. We ontvangen af en toe ook formulieren met de uitdrukkelijke vermelding dat de soort op een bepaalde plaats waarvan zij vroeger bekend was, nu niet meer werd gevonden. We vermelden het aantal van deze nulmeldingen voortaan ook. Immers, wanneer altijd uitsluitend juichend nieuwe vondsten worden gemeld, lijkt het net alsof de plantenrijkdom in Nederland alleen maar groter wordt. Het is de bedoeling dat FLORON dit jaar een nulloformulier speciaal voor het BSP laat verschijnen.

Het is nuttig te weten dat op een voormalige groeiplaats al eens grondig naar een soort is gezocht. Toch is de beslissing een nulmelding te doen niet gemakkelijk. Het nullenformulier vraagt daarom via een serie gerichte vragen de afwezigheid van een BSP-soort in een km-hok te beargumenteren.

De RL-soorten *Catapodium rigidum* (Stijf hardgras) en *Orobancha minor* (Klavervreter) werden voor het eerst in het RL-bestand opgenomen. Zie voor deze soorten het artikel Bijzon-

dere vondsten in dit nummer.

Grafiek 3

Toen het overzicht van het RL-bestand net gereed was, ontvingen wij van Marcel Horsthuis (Provincie Overijssel) een bestand van 2004 met de gegevens van maar liefst 240 locaties van RL-soorten in Twente. Helaas konden we al deze gegevens niet meer in onze telling verwerken. De interessantste daarvan vindt u wel genoemd in het artikel "Bijzondere vondsten" (p.); ze zijn eveneens verwerkt in de tellingen van het BSP hieronder.

Het Bedreigde Soorten Project (BSP) in 2004

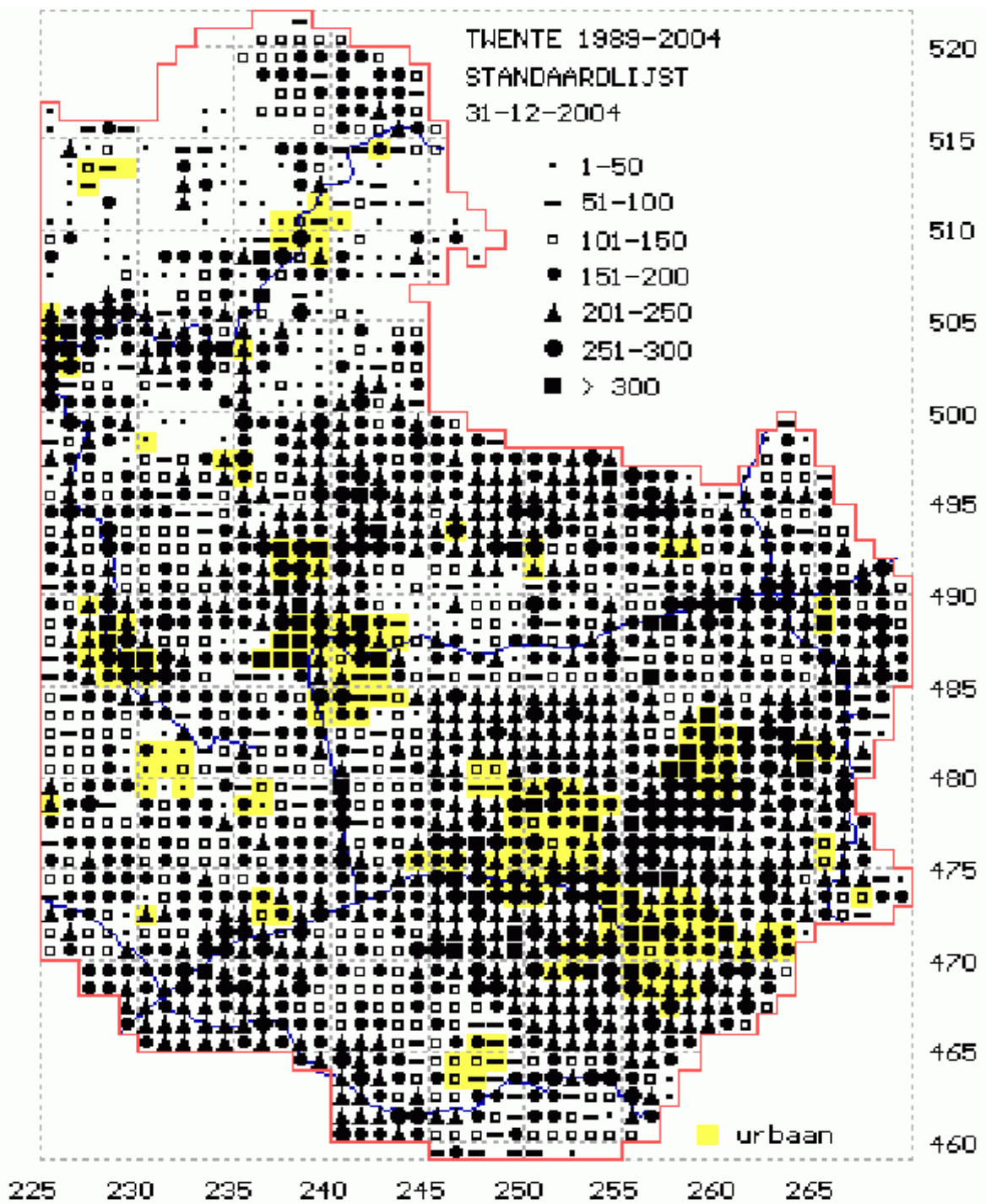
Omdat in [HYPERICUM 3](#) uitgegaan werd van een eerder gepubliceerde voorlopige selectie van soorten bestemd voor het BSP in 2004, zijn er een aantal foutjes in de lijst geslopen. In **Tabel 3**, p. zien we het resultaat van het BSP 2004 met de juiste, voor Twente relevante soorten. De kolom totaalproject geeft het aantal hokken waarin de FWT de soort heeft gevonden sinds 1989, met tussen haakjes het aantal hokken nieuw in 2004. De kolom detail vermeldt het aantal hokken waarvan gedetailleerde gegevens bekend zijn uit het RL-project en het BSP vanaf 1999.

In het kader van het BSP was het de bedoeling deze laatste kolom zo volledig mogelijk te maken. Dit is goed gelukt, behalve voor *Cicendia filiformis* (Draadgentiaan). Deze soort is voor een dergelijk gericht onderzoek om diverse redenen wel een zeer lastige. Zij slaat alleen op bij gunstige weersomstandigheden en verdwijnt meestal snel wanneer een afgeplagd terrein weer dichtgroeit. Zij is door haar geringe formaat en doordat de bloemen alleen in de zon opengaan, moeilijk te vinden. Ons overzicht geeft daarom voor Draadgentiaan de huidige stand van zaken wellicht niet goed weer.

Tabel 2 Rode Lijst-project 2004

Stand op 14-02-2005 (RL-, LMF- en GPS-formulieren)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Totaal
Totaal aantal soorten op de formulieren	78	103	48	114	104	149	134	144	331
Aantal RL2000-soorten op de formulieren	51	65	32	87	67	87	80	76	176
Aantal soorten niet RL2000, wel RL1990 op de formulieren	13	17	12	17	15	20	20	21	41
Aantal overige bijzondere soorten op de formulieren	14	21	4	10	22	42	34	47	114
Aantal soorten van RL2000 categorie 0 op de formulieren	0	0	0	2	0	1	0	0	3
Aantal soorten van RL2000 categorie 1 op de formulieren	6	7	4	9	6	5	8	3	24
Aantal soorten van RL2000 categorie 2 op de formulieren	10	16	4	14	11	15	14	16	37
Aantal soorten van RL2000 categorie 3 op de formulieren	25	31	18	33	26	36	31	31	68
Aantal soorten van RL2000 categorie 4 op de formulieren	10	11	6	29	24	30	27	26	44
Aantal locaties vermeld op de formulieren	251	293	77	474	340	724	489	410	3.637
Aantal locaties met soorten van RL2000	176	184	48	406	253	462	355	286	2.555
Aantal locaties met soorten van RL1990 en niet van RL2000	52	45	24	36	33	108	69	51	572
Aantal locaties met de overige soorten	23	64	5	32	54	154	65	73	510
Aantal locaties dat is verzameld door de Provincie	106	76	4	60	1	28	79	3	579
Aantal hokken waarover gegevens zijn ontvangen	170	131	47	130	69	136	147	136	783
Totaal aantal ontvangen formulieren	251	279	75	366	130	251	272	404	2.604
Totaal aantal locaties met nulwaarnemingen	2	0	0	1	13	7	11	0	34

Voor hok 265-478 hebben we een melding uit 1998 van *Carex hostiana* (Blonde zegge), die we daar in de jaren daarna diverse keren te vergeefs hebben gezocht. Dan is er nog een melding uit 1994 van Blonde zegge in hok 259-487. Deze moeilijk te bereiken en moeilijk te vinden groeiplaats is na 1994 niet meer door ons bezocht. Het gebiedje was toen al sterk aan het dichtgroeien met bos. Voor *Platanthera chlorantha* (Bergnachtorchis) is ons overzicht wellicht iets te optimistisch. Zij is in het Junner Koeland in 2003 en 2004 door verscheidene floristen gezocht, maar niet gevonden. Er stond hier altijd maar een klein aantal exemplaren. In 2001 meldt Henk Ruiter nog 4 planten. Overigens kan het aantal bij deze orchidee van jaar op jaar sterk wisselen. Zo is het aantal exemplaren waargenomen in het Arriër Koeland in 2002: 199, in 2003: 999 en in 2004: 136. Van *Dianthus armeria* (Ruige anjer) zijn de grootste populaties goed beschreven. Van de hokken 238-471 en 239-480 zijn nooit RL-lijsten van deze soort doorgegeven!

Kaart 2 Aantallen per km-hok (Standaardlijst) - periode 1989-2004

Tabel 3 BSP 2004

BSP-soorten in Twente		Totaalproject 1989-2004	Detail: 1999-2004
<i>Carex hostiana</i>	Blonde zegge	15 (3)	13
<i>Cicendia filiformis</i>	Draadgentiaan	17 (1)	6
<i>Dianthus armeria</i>	Ruige anjer	5	3
<i>Goodyera repens</i>	Dennenorchis	3 (2)	3
<i>Platanthera chlorantha</i>	Bergnachtorchis	3	3
Totaal		43 (6)	28

Het Bedreigde Soorten Project in 2005

J.W. Bielen

In 2005 wordt het BSP voortgezet met een nieuwe set soorten. In **Tabel 4** staat vermeld welke daarvan in Twente zijn waargenomen sinds 1989 en in hoeveel hokken. De kolom detail vermeldt het aantal hokken waarvan de gedetailleerde gegevens nog recent genoeg zijn voor het BSP van 2005.

Van de meeste vindplaatsen van de BSP-soorten 2005 hebben we al RL-lijsten ontvangen en dan liggen de coördinaten meestal goed vast. Van de groeiplaatsen in drie hokken van *Ludwigia palustris* (Waterlepeltje) hebben we nog nooit een RL-formulier ontvangen, dat zijn: 256-478 (1990, 1991, 1992), 259-489 (1993, 1995), 260-489 (1995). Ook van *Parnassia palustris* (Parnassia) zijn drie hokken zonder RL-formulieren, maar de groeiplaatsen zijn goed bekend bij de waarnemers van het totaalproject.

Hoewel niet van alle populaties van *Epipactis palustris* (Moeraswespenorchis) RL-formulieren zijn gemaakt, zijn de (voormalige) groeiplaatsen wel alle bekend. Slechts van een al vrij oude opgave (1978) kennen we zelfs het terrein van haar voorkomen niet. Deze groeiplaats lag in hok 234-482 tussen Enter en Wierden. Wie kan ons daarover informeren?

Tabel 4 BSP 2005

BSP-soorten in Twente: Vergelijking van het aantal hokken in het totaalbestand van 1989 t/m 2004 met het aantal hokken met recente waarnemingen en gedetailleerde gegevens uit het RL-bestand van 2000 t/m 2004		Totaalproject 1989-2004	Detail 2000-2004
<i>Epipactis palustris</i>	Moeraswespenorchis	4	1
<i>Holosteum umbellatum</i>	Heelbeen	2	2
<i>Hypericum canadense</i>	Canadees hertshooi	3	1
<i>Hypericum montanum</i>	Berghertshooi	1	1
<i>Ludwigia palustris</i>	Waterlepeltje	8	4
<i>Mentha pulegium</i>	Polei	3	2
<i>Parnassia palustris</i>	Parnassia	6	3
<i>Luronium natans</i> (op verzoek van LNV)	Drijvende waterweegbree	29	5

Luronium natans (Drijvende waterweegbree) is een soort van de Europese Habitatrictlijn; daarom wil het Ministerie van LNV er graag meer informatie over ontvangen. Het is een lastig te zoeken soort, die dikwijls niet op dezelfde plaatsen te vinden is, omdat zij weinig concurrentiekracht bezit, maar wel een groot verspreidingsvermogen. FLORON laat deze soort daarom slechts facultatief meedoen. We hoeven hier niet te streven naar volledigheid, maar elke waarneming is bijzonder welkom.

In principe kan iedereen natuurlijk aan het BSP-project zijn bijdrage geven, maar het lijkt ons het eenvoudigst om voor elke nog te bezoeken locatie eerst (een van de) eerdere waarnemers te benaderen. Kom je al of niet toevallig een van de soorten van het project tegen, dan is het devies natuurlijk: altijd een RL-formulier invullen.

De Rode Lijst 2000 en de streeplijst

J.W. Bielen

In het jaar 2000 is een nieuwe Rode Lijst (RL2000) opgesteld. Ten opzichte van de vorige Rode Lijst, die van 1990 (RL1990), zijn er soorten bijgekomen en soorten verwijderd. Hieronder staan de soorten die aan de Rode Lijst zijn toegevoegd. Op de door FLORON op dit moment gebruikte streeplijst worden deze soorten nog niet als RL-soorten aangeduid. Om onderstaande lijst (**Tabel 5**) zo beknopt mogelijk te houden hebben we ons beperkt tot de soorten die vanaf 1989 weleens in Twente zijn aangetroffen. De kolom "aant8904" geeft het aantal km-hokken in Twente waarin de soort van 1989 t/m 2004 is waargenomen. Dit getal geeft dus enigszins aan hoe zeldzaam een soort is in Twente. De kolom RL-lijstaantal geeft het aantal hokken waar van de betreffende soort een RL-formulier is gemaakt. Onderstaande tabel is samengesteld met behulp van gegevens verzameld door de Floristische Werkgroep Twente in samenwerking met FLORON.

Tabel 5 Nieuwe Rode Lijst-soorten

NR	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	RL	AANT8904	RL-lijstaantal
0055	<i>Andromeda polifolia</i>	Lavendelhei	3	31	11
0062	<i>Anthemis arvensis</i>	Valse kamille	3	43	10
0067	<i>Anthoxanthum aristatum</i>	Slofhak	4	285	30
0146	<i>Blechnum spicant</i>	Dubbelloof	4	95	28
0216	<i>Carex brizoides</i>	Trilgraszegge	4	7	3
0221	<i>Carex diandra</i>	Ronde zegge	3	10	3
0239	<i>Carex lasiocarpa</i>	Draadzegge	3	19	2
0271	<i>Carum carvi</i>	Karwij	4	5	0
0279	<i>Centaurea cyanus</i>	Korenbloem	4	158	9
0297	<i>Cerastium pumilum</i>	Steenhoornbloem	4	2	1
0373	<i>Crepis paludosa</i>	Moerasstrepzaad	3	3	2
0548	<i>Cruciata laevipes</i>	Kruisbladwalstro	3	1	0
0386	<i>Cynosurus cristatus</i>	Kamgras	4	80	15
0417	<i>Drosera intermedia</i>	Kleine zonnedauw	4	218	63
0418	<i>Drosera rotundifolia</i>	Ronde zonnedauw	4	90	15
0441	<i>Elodea canadensis</i>	Brede waterpest	4	33	0
0456	<i>Epilobium palustre</i>	Moerasbasterdwederik	4	27	3
2316	<i>Euphrasia stricta</i>	Stijve ogentroost	4	55	21
0524	<i>Filago minima</i>	Dwergviltkruid	4	83	20

NR	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	RL	AANT8904	RL-lijstaantal
0529	<i>Fragaria vesca</i>	Bosaardbei	4	71	9
0541	<i>Galeopsis segetum</i>	Bleekgele hennepnetel	3	35	5
0558	<i>Genista anglica</i>	Stekelbrem	4	128	35
0560	<i>Genista pilosa</i>	Kruipbrem	3	47	12
0568	<i>Gentiana pneumonanthe</i>	Klokjesgentiaan	4	104	30
0588	<i>Gnaphalium sylvaticum</i>	Bosdroogbloem	4	80	13
0626	<i>Hierochloe odorata</i>	Veenreukgras	3	2	0
0681	<i>Juncus filiformis</i>	Draadrus	3	53	29
0692	<i>Knautia arvensis</i>	Beemd kroon	4	16	5
0750	<i>Listera ovata</i>	Grote keverorchis	3	42	13
0821	<i>Menyanthes trifoliata</i>	Waterdrieblad	4	30	5
0849	<i>Myrica gale</i>	Wilde gagel	4	257	36
0857	<i>Nardus stricta</i>	Borstelgras	4	181	19
0877	<i>Ononis repens</i> subsp. <i>spinosa</i>	Kattendoorn	4	15	2
0913	<i>Oxycoccus palustris</i>	Kleine veenbes	3	29	7
0948	<i>Plantago maritima</i>	Zeeweegbree	3	1	0
0949	<i>Plantago media</i>	Ruige weegbree	3	5	1
0985	<i>Potamogeton acutifolius</i>	Spits fonteinkruid	3	3	0
0989	<i>Potamogeton compressus</i>	Plat fonteinkruid	3	6	0
0997	<i>Potamogeton obtusifolius</i>	Stomp fonteinkruid	3	23	3
0346	<i>Potentilla palustris</i>	Wateraardbei	4	125	22
1068	<i>Rhynchospora alba</i>	Witte snavelbies	4	116	26
1255	<i>Stratiotes aloides</i>	Krabbenscheer	4	26	2
1258	<i>Succisa pratensis</i>	Blauwe knoop	4	355	62
1953	<i>Thalictrum minus</i>	Kleine ruit	3	1	0
1283	<i>Thymus pulegioides</i>	Grote tijm	3	44	5
1153	<i>Trichophorum cespitosum</i> subsp. <i>germanicum</i>	Veenbies	4	131	20
1302	<i>Trifolium medium</i>	Bochtige klaver	3	10	4
1312	<i>Trisetum flavescens</i>	Goudhaver	4	4	1
1324	<i>Utricularia minor</i>	Klein blaasjeskruid	3	27	9
1332	<i>Valeriana dioica</i>	Kleine valeriaan	3	66	15
1380	<i>Viola canina</i>	Hondsviooltje	4	186	19

Lijst van waarnemers FWT-FLORON 2004

Mevr. C.G. Abbink-Meijerink*, Vriezen-
veen
J.H. Alferink, Nijverdal
J.W. Bielen*, Oldenzaal
Mevr. N. Bies, Hardenberg
E.N. Blink, Gronsveld
W. Boersma, Delden
Mevr. A. Böhmers, Venebrugge
P. Bremer* (prov. Overijssel), Zwolle
J.A.M. Bruns*, Denekamp
R. van Donkelaar, Werkendam
Mevr. C. Duurland, Hardenberg
F. Eysink (SBB), Agelo
Floristische Werkgroep Twente*, En-
schede
J. Groot, Broek op Langendijk
A.H.M. Grote Beverborg* (Natuurmonu-
menten), Beuningen (Ov)
J.J. Hofstra*, Hengelo
M.A.P. Horsthuis (prov. Overijssel), Dieren
H.W. Hupkes*, Ommen
Mevr. G. Kelder, Hardenberg

J. Kers, Losser
Mevr. I. Kruize, Bruchterveld
W. Ligterink*, Rijssen
A.J.H. Meutstege*, Diepenheim
G.J.B. Meutstege, Diepenheim
Mevr. B. Reitsma, Anergieven
A. van Renssen*, Oldenzaal
H. Roelofs, Holten
J.A.M. Schunselaar*, Delft
Mevr. J. Slootweg, Mariënberg
P.H.L. Spee, Enschede
P.F. Stolwijk*, Enschede
H. Stoltenkamp c.s., Denekamp
Mevr. H. Tack, Drogteropslagen
P. Vogelzang, Westerhaar
Mevr. J. Vosman-Selker, Markelo
P. Waardenburg*, Oldenzaal
Mevr. M. ter Wijlen, Hardenberg
O.G. Zijlstra*, Enschede
M. Zonderwijk (Waterschap Regge & Din-
kel), Deventer
J.H. Zwienenberg, Hengelo

* heeft tevens Rode Lijst-formulieren / BSP-formulieren ingeleverd.

Alle waarnemers hartelijk dank.

Excursieprogramma FWT-FLORON 2005

De excursies beginnen om 10.00 uur op het verzamelpunt en lopen tot het begin van de middag; vaak is er na de lunchpauze nog een vervolg voor de doorzetters.

<i>datum</i>	<i>bestemming</i>	<i>Verzamelen</i>
21 mei	Diepenheim	kerk: 234.2-468.7 (10.00 uur)
18 juni	Denekamp	Museum 'Natura Docet', Oldenzaalsestraat: 264,9-488,2. (10.00 uur)
9 juli	Mariënberg	NS- station: 235,5 -503,0. (10.00 uur)
10 september	Ommen	NS-station: 224,9-502,9. (10.00 uur)

De excursies zijn voor elke geïnteresseerde toegankelijk en vormen een goede gelegenheid om kennis uit te wisselen. Veel plantenkennis wordt niet geëist, maar de bereidheid om zelfstandig een flora te (leren) hanteren is zeer gewenst.

Inlichtingen bij: Otto Zijlstra: 053-4331589; Pieter Stolwijk: 053-4355451; Jacques Bielen: 0541-514891.

Startmiddag FWT-FLORON 2005

op zaterdag 9 april 2005

's middags om 13.30 uur in het Natuurmuseum te Enschede, M.H. Tromplaan 19.

We gaan nader uiteenzetten hoe de nieuwe inventarisatieronde kan verlopen. Aan de hand van diverse kaarten kunnen we onze voorkeur voor een of meerdere km-hokken aangeven. Verder zal er herbariummateriaal te zien zijn en worden er dia's vertoond van een aantal bijzondere soorten, voornamelijk uit Twente. Door jullie meegebrachte dia's en materiaal zijn welkom!

Wie deze dag verhinderd is en nog streeplijsten nodig heeft, kan hiervoor terecht bij Otto Zijlstra (053-4331589).
